

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 19 Volume: 4 Issue: 19

Güz 2011 Fall 2011

www.sosyalarastirmalar.com

STADYUM: BENZERLİKLER, KOŞUTLUKLAR VE İZDÜŞÜMLER

“STADIUM: SIMILARITIES, PARALLELISMS AND PROJECTIONS”

Emet GÜREL*

Uğur AKKOÇ**

Özet

Bu çalışma kapsamında spor, mimari, tarih, sosyoloji, psikoloji, siyaset, iletişim, ekonomi, pazarlama gibi bilimlerin ilgi alanına giren ve disiplinlerarası bir nitelik arz eden stadyum kavramı konu edilmektedir. Bu bağlamda öncelikli olarak stadyum kavramına açıklık getirilmekte ve stadyumlar mimari tasarımları üzerinden incelenmektedir. Ardından stadyum kavramının tarihsel gelişimi mercek altına alınmakta ve kavramın evrimi dönemsel kodlarla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Çalışma, stadyum kavramının semantik bir okumayla incelenmesi ve stadyum içindeki dünyanın tüm boyutları ile ortaya konması ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Futbol, Mekân, Stadyum.

Abstract

Within the scope of this study, the concept of stadium is discussed, which is related to certain sciences such as sports, architecture, history, sociology, psychology, politics, communications, economics, marketing and has interdisciplinary characteristics. Within this context, first the concept of stadium is clarified and stadiums are analyzed on the basis of architectural designs. Then, the historical development of the concept of stadium is put under the scope and the evolution of the concept is explained, linking it to the cyclical codes. The study is concluded with the examination of the concept of stadium through a semantic reading and the presentation of stadiums with all aspects.

Key Words: Sports, Football, Space, Stadium.

Giriş

Stadyum, en yalın ifadeyle spor karşılaşmalarının yapıldığı yerdir. Spor etkinliklerinin gerçekleştirilmesine ve seyirciler tarafından izlenmesine olanak veren mekânlar olan stadyumlar, Antik uygarlıklar döneminden günümüze dek kentsel dokunun ve kent kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak işlev görmüşlerdir. İlk stadyumlar, bir koşu pistinden ve pistin yan tarafında konuşlanmış izleyici alanlarından ibarettir. Toplumsal değişim sürecine ve sportif faaliyetlerin kitleleşmesine koşut olarak stadyumlar da farklılaşmış ve daha büyük, daha fonksiyonel, daha konforlu, daha güvenli, daha teknik, daha estetik yapılara dönüşmüşlerdir. Öyle ki çağcıl dünyada stadyumlar, salt spor etkinliklerine yönelik mekânlar olarak değerlendirilmekten çıkmış ve bir göstergeler sistemi olarak kabul görmeye başlamışlardır.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

** Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Yönetimi Anabilim Dalı.

Aslında stadyum, öteden beri sporun üretildiği bir yer olmaktan daha fazla anlam ifade etmiştir.

1. Stadyum

Stadyum, çeşitli spor etkinliklerine ev sahipliği yapan mekândır. Spor bir oyun olarak ele alındığında, stadyum söz konusu oyunun ifa edildiği alan olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda stadyum çoğunlukla futbol, Amerikan futbolu, beyzbol, İrlanda futbolu, fırlatma, ragbi gibi geniş alan sporlarının üretildiği yerleri adlandırmak için kullanılan bir kelimedir.

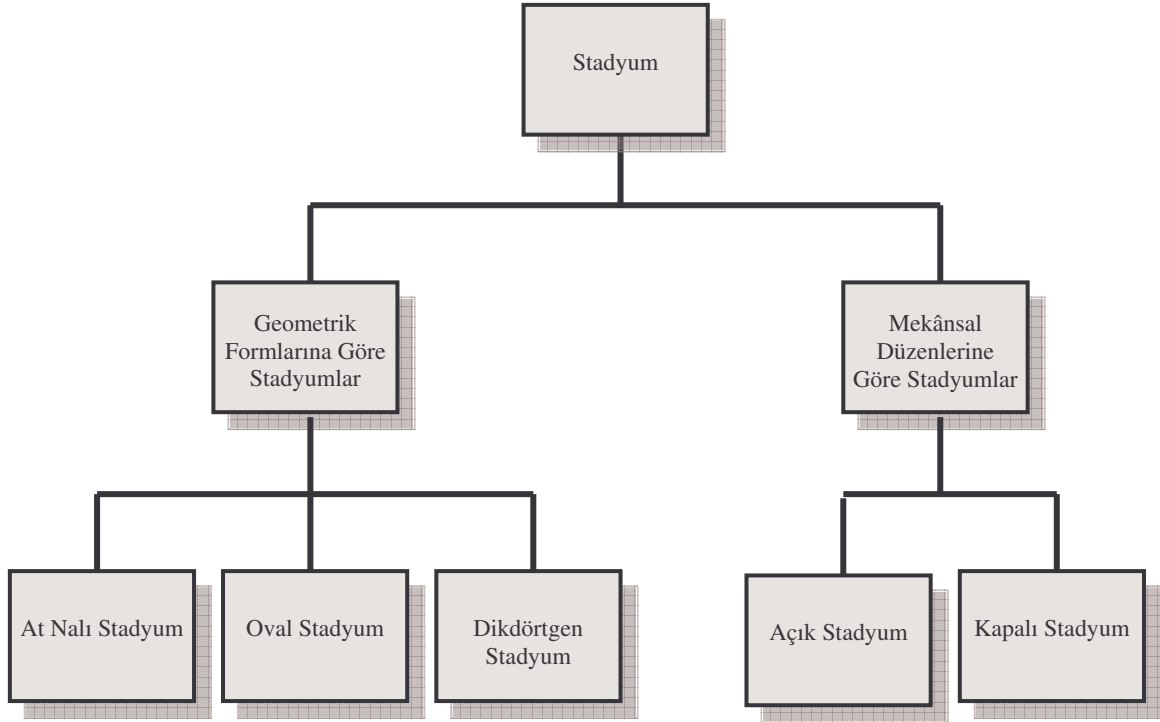
Spor literatüründe stadyum, spor müsabakalarının yapılabilmesi için özel olarak tasarlanmış spor tesisi anlamına gelmektedir (Durgun, 2007: 36). Daha geniş bir ifadeyle stadyum, uluslararası kurallar doğrultusunda yapılmış bir futbol oyun alanı etrafında atletizm kurallarına uygun koşu pistleri bulunan ve bu alanları çevreleyen izleyici birimlerinin olduğu ve bu birimlere hizmet eden mekânlardan oluşan açık ve kapalı spor alanı olarak karşılık bulmaktadır (Çiftçi, 1999). Bir diğer tanıma göre ise stadyum; üzerinde daha çok kalabalık takım sporlarının, atletizm yarışmalarının yapılmasına elverişli oyun veya yarış alanı ve buradaki etkinlikleri izleyecek olanların oturma yerleri, soyunma odaları vb. bulunan büyük spor tesisidir (Şahin, 2005: 305).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü ile Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'ne göre Türk diline Latince *stadium* kelimesinden giren stadyum; takım oyunları, atletizm karşılaşmaları ve çeşitli törenlerin yapılabilmesi, seyircilerin de bunları izleyebilmesi için elverişli oturma yerleri olan alan, stat olarak tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=290661;11.10.2010>; <http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=stadyum&kategori=terim&hng=md;11.10.2010>).

Online Etymology Dictionary, stadium kelimesini etimolojik köken itibariyle Latince'ye bağlatmakta ve 14. yüzyıl sonları ile tarihlemektedir. Kelime, günümüzdeki anlamına 1834 yılında kavuşmuştur ve o günden bu yana spor olaylarını izlemek için izleyici yerlerine sahip olan geniş, açık, oval yapı olarak karşılık bulmaktadır (<http://www.etymonline.com/index.php?search=stadium&%20searchmode=none>, 23.12.2010).

Stadyum, spor etkinliğinin gerçekleştirilmesine yönelik bir alan ve bu etkinliği izleyebilmeleri için izleyicilere ayrılmış bölümden oluşan yapıdır. Temel mantık aynı kalmakla birlikte, tarih boyunca dünyanın pek çok coğrafyasında farklı şekil ve nitelikte birçok stadyum tasarımının uygulandığı bilinmektedir. Öyle ki stadyumlar; başlangıçtan günümüze dek doğal toprak saha, doğal veya sentetik çim saha, semt sahaları, minyatür sahalar, halı sahalar ve büyük stadyumlar gibi değişik boyut ve özellikte mekânlar olarak karşımıza çıkmışlardır.

Günümüzde mimari tasarımlarına ya da sahanın üstünün kapatılıp kapatılmamasına göre farklı stadyum çeşitlerinden söz edilebilmektedir. Bu bağlamda stadyumlar, 'geometrik formlarına göre stadyumlar' ve 'mekânsal düzenlerine göre stadyumlar' olmak üzere iki kapsam altında incelenebilmektedir.

Şekil. 1. Stadyum Türleri

a. Geometrik Formlarına Göre Stadyumlar

Stadyumlar, mimari planlarına göre diğer stadyumlardan farklılaşabilmektedir. Bir stadyumun geometrik formu, spor pistlerinin ve izleyici yerlerinin nasıl konuşlanacağı gibi detayları barındırmaktadır. Bu bağlamda 'at nalı stadyum', 'oval stadyum' ve 'dikdörtgen stadyum' gibi mimari tasarımlar üzerinden stadyumları sınıflandırmak mümkündür.

- **At Nalı Stadyum:** 'At nalı stadyum', iki ucu yarım daire şeklinde olan stadyumdur. 'U' şeklinde bir planı vardır ve bir ucu açıktır. Antik uygarlıklar döneminde inşa edilen ilk stadyumlar, at nalı şeklinde mimari yapılanmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu stadyumlarda genellikle dikdörtgen bir koşu pisti ve pistin çevresinde seyircilerin müsabakaları takip edebileceği, piste kıyasla doğal yükseltiye sahip alanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla en uygun alan olan iki alçak tepe arasındaki düzlük alana inşa edilmişlerdir. İzleyici alanları tepenin alt noktasından yukarıya doğru kademeli olarak devam etmiş, böylelikle gösterilerin yapıldığı zemini kum döşeli alanın tüm izleyiciler tarafından rahatlıkla görülmesi sağlanmıştır (Doğan, 2007: 45).

- **Oval Stadyum:** Elips şeklinde plana sahip olan ve izleyiciler için ayrılmış oturma yerlerinin tüm stadı çepeçevre sardığı stadyum, 'oval stadyum' olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde stadyumlar, altı yüz metre uzunluğundaki kum pistlerden, yüz binlerce seyirciyi ağırlayabilen ve birçok spor aktivitesinin yapıldığı büyük tesislere dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte stadyum planlarında yer alan pistler, dikdörtgenden elipse evrilmiştir (Aksoy, 2009: 47). Yaşanan bu değişim, oval stadyumları daha popüler kılmıştır.

Oval stadyumlarda, dikdörtgen şeklinde bir saha ve çevresinde özellikle atletizm müsabakalarının icrasına elverişli yuvarlak pistler bulunmaktadır. Stadyuma oval şeklini veren bu pistler, pek çok atletizmin yanı sıra pek çok sporun yapılmasına olanak tanımaktadırlar. Yakın dönemde Avrupa'da inşa edilen çoğu stadyum, estetik kaygılar nedeniyle oval tasarımlıdır.

- **Dikdörtgen Stadyum:** 'Dikdörtgen stadyum', dikdörtgen şeklinde bir pistin dört kenarına konumlanmış ve kademeli olarak yükselen seyirci alanlarından oluşmaktadır. Özellikle futbol için tasarlanan bu stadyumlara, Avrupa'da sıkça rastlanmaktadır. 19. yüzyılda futbolun Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayılması ve en yoğun ilgi gören spor dalı hâline gelmesi, sadece futbol için tasarlanmış stadyumların inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Futbol oyun alanının dikdörtgen olması, oyun alanının çevresinde bulunan seyirci yerleri nedeniyle seyircilerin sahaya daha yakın konuşlanabilmesi, sporcularla seyircilerin yakınlıklarının daha sıcak bir atmosfer oluşturabilmesi, aynı mimarinin küçük semt stadyumlarında da, yüksek bütçeli büyük stadyumlarda da uygulanabilir olması bu stadyumların tercih edilirliklerini arttırmaktadır.

b. Mekânsal Düzenlerine Göre Stadyumlar

Stadyumlar, mekânsal düzenlerine göre de benzerlerinden farklılaşabilmektedir. Spor etkinliğinin gerçekleştirildiği ve/veya izleyicilerin konuşlandığı alanın açık ya da kapalı olmasına göre iki tür stadyum vardır. Bu bağlamda mekânsal düzenlerine göre stadyumlar, 'açık stadyum' ve 'kapalı stadyum' olmak üzere iki alt kategori dahilinde detaylandırılabilir.

- **Açık Stadyum:** 'Açık stadyum', spor etkinliğinin açık alanda yapılmasına ve izlenmesine olanak veren stadyum türüdür. Bu bağlamda açık stadyum; spor müsabakasının gerçekleştirildiği bölüm ile seyircilere ayrılan alanın üzerinin kapalı olmadığı, diğer bir deyişle etkinliğin açık hava koşullarında vücut bulduğu stadyumu ifade etmektedir. Doğa koşullarına açık olmaları nedeniyle bu stadyumların tasarımlarında ısı, ışık, nem ve yağış gibi etmenler önemli bir rol oynamaktadır (Doğan, 2007: 42).

- **Kapalı Stadyum:** Kapalı stadyum, oyun alanı ve seyirci bölümlerinin kısmen ya da tamamen kapalı olduğu stadyumdur. Bu stadyumlar, hava şartlarına ve dış etkenlere kapalıdır; ancak oyun ve seyir için gerekli fiziki koşulları da içermektedirler. 19. yüzyılda geliştirilen ve günümüzdeki modern yapısına kavuşan bazı salon sporları -basketbol, voleybol, su topu vb.- oyunun doğası gereği açık hava koşullarına çok uygun değildir. Doğa koşullarına kapalı olması gereken bu spor dalları, kapalı stadyumların inşa edilmesini gerekli kılmıştır. Bunun yanı sıra futbol gibi açık havada oynayabilen spor dalları da, izleyici kitlenin artan konfor ihtiyaçlarını karşılayarak daha kaliteli hizmet sunabilmek ve spor kulüplerine daha yüksek hasılat kazandırabilmek için tamamen ya da kısmen kapalı stadyumlar talep etmeye başlamışlardır. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren inşa edilen stadyumların hemen hepsi kapalı tipte stadyumdur.

2. Stadyum Kavramının Tarihsel Gelişimi

Spor, tarihin her döneminde yapılan bir etkinliktir. Toplumu hem etkilemekte, hem etkilenmekte, hem de topluma koşut olarak değişmektedir. Öyle ki "sporun tarihi, insanlık tarihi konusunda da önemli ipuçları barındırmaktadır" (Zekioğlu ve Candan, 2002: 237). Bu bakış uyarınca stadyum kavramını da tarihsel süreklilik temelinde ele almak ve kavramın değişimi ile toplumsal değişim arasında ilişki kurmak mümkündür.

Stadyum kavramının tarihsel kökeni, Antik döneme dek dayanmaktadır. Oyun -agon*- ve spor etkinlikleri, Antik Yunan kültüründe önemli bir yere sahiptir. Stadyumun bir mekân olarak henüz var olmadığı dönemlerde bu tarz etkinlikler agorada düzenlenmiştir. Öyle ki ilk evrelerinde agora, bilinen işlevlerinin yanı sıra erkek çocuklarla delikanlıların beden eğitimi, spor yarışmaları yaptıkları, oyunlar oynadıkları ve daha yaşlı kişilerin toplanarak onları izledikleri 'kırsal spor alanı' rolünü üstlenmiştir (Wycherley, 1993: 127). Ancak zamanla

---

* Yunan tarihi boyunca belirli zamanlarda dini törenlerle yapılan spor, edebiyat ve müzik yarışmalarına verilen addır (Saltuk, 1995: 78).

mimarinin gelişmesine koşut olarak, spora daha elverişli olan ve salt sporla ilintilendirilen başka mekânlar toplumsal yaşamda kullanılmaya başlamıştır.

Stadyum bir fikir ve uygulama olarak ilk kez, Antik Yunan uygarlığı döneminde gündeme gelmiştir. Bununla birlikte fikir, tasarım ve anlam olarak uygarlık tarihi boyunca toplumsal değişim sürecine koşut olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Her dönemin stadyum anlayışı ve yapısı; temel mantık itibarıyla öncellerine ve ardıllarına benzemekle birlikte, detaylar uyarınca onlardan farklılaşmaktadır. Bu bağlamda geçmişten günümüze stadyumları; 'Antik Çağ stadyumları', '19. ve 20. yüzyıl stadyumları' ve '21. yüzyıl stadyumları' olarak üç döneme ayırarak incelemekte yarar vardır.

Antik Çağ Stadyumları: Antik Çağ, stadyum fikrinin ilk kez hayata geçtiği ve günümüzdeki stadyumların temellerinin atıldığı dönemdir. Bu dönemde stadyum, yüksek sayıda seyirci kapasiteli bir spor alanıdır. Atletik yarışmaların gerçekleştirildiği bir pist ve pistin etrafında seyirciler için ayrılmış yerlerden oluşmaktadır. Antik dönem stadyumlarının en önemli özelliği, seyircilerin spor etkinliklerini ayakta izlemeleridir. İzleyiciler için oturma yerleri olan stadyumların yapılması, İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenmektedir. "İzleyicilerin oturma yerleri için yapılan düzenlemeler ve kullanılan malzemeler, yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Antik Çağ'da, başlangıç döneminde toprak setler izleyiciler için oturma yeri olarak kullanılmış, sonraları ağaçtan ve kireç taşından, daha sonraları mermerden oturma elemanları -banklar, hatta önemli kişiler için koltuklar- tasarlanmış, uygulanmıştır. Taş ve kesme taş oturma yerlerinin yaygın bir biçimde kullanılması ise, Helenistik Çağ ile başlamaktadır" (Doğan, 2007: 48).

Antik dönem stadyumlarının bir diğer önemli özelliği, koşu pistlerinin yaklaşık 600 feet** uzunluğunda olmasıdır. 192.28 metre uzunluğa denk gelen bu uzunluk ile ilgili iki yorum mevcuttur ve her iki yorum da mitolojiden kökenlenmektedir. İlk rivayet, uzunluğun mitoloji literatürünün en önemli kahramanlarından biri olan Herakles***'in art arda 600 adım atması ile belirlendiği; diğer rivayet ise Herakles'in bu mesafeyi bir nefeste koşması nedeniyle benimsendiği ile ilgilidir. Tüm Antik stadyumlar ortalama 600 feet uzunluktadır; ancak yerel ölçüm standartları kullanan birçok yerde, uyuma pek özen gösterilmediği için stadyum uzunlukları arasında farklılıklar gözlenebilmektedir.

Tarihte ilk stadyumun Olimpiyat Oyunları için yapıldığı düşünülmektedir. Ancak Olimpiyat Oyunları'nın ilk birkaç yüzyılında stadyum uygulamasının olmadığı bilinmektedir. Bu dönemlerde atletler, başlangıç noktası olarak yere, diğer bir ifadeyle kum zemine çizilmiş bir çizgi kullanmış ve yeterli büyüklükteki düzlükte koşarak yarışmışlardır. Öyle ki İngiliz dilinde yer alan ve Türkçe sıfırdan başlamak anlamına gelen 'starting from scratch' ifadesi de buradan gelmektedir. Oyunlar, Zeus onuruna yapıldığı için, bitiş çizgisi sunağa yakındır. Seyirciler ise, Kronos Tepesi'nin eteklerinde durmaktadırlar. Temel mantığa uygun basit düzenlemeler ilerleyen zamanla yetersiz kalmaya başlamış ve Altis**** içinde bir stadyum yapılmıştır. Bu stadyumun yarışların yapıldığı dikdörtgen bir pistinin olduğu bilinmektedir (Swaddlig, 2000: 23).

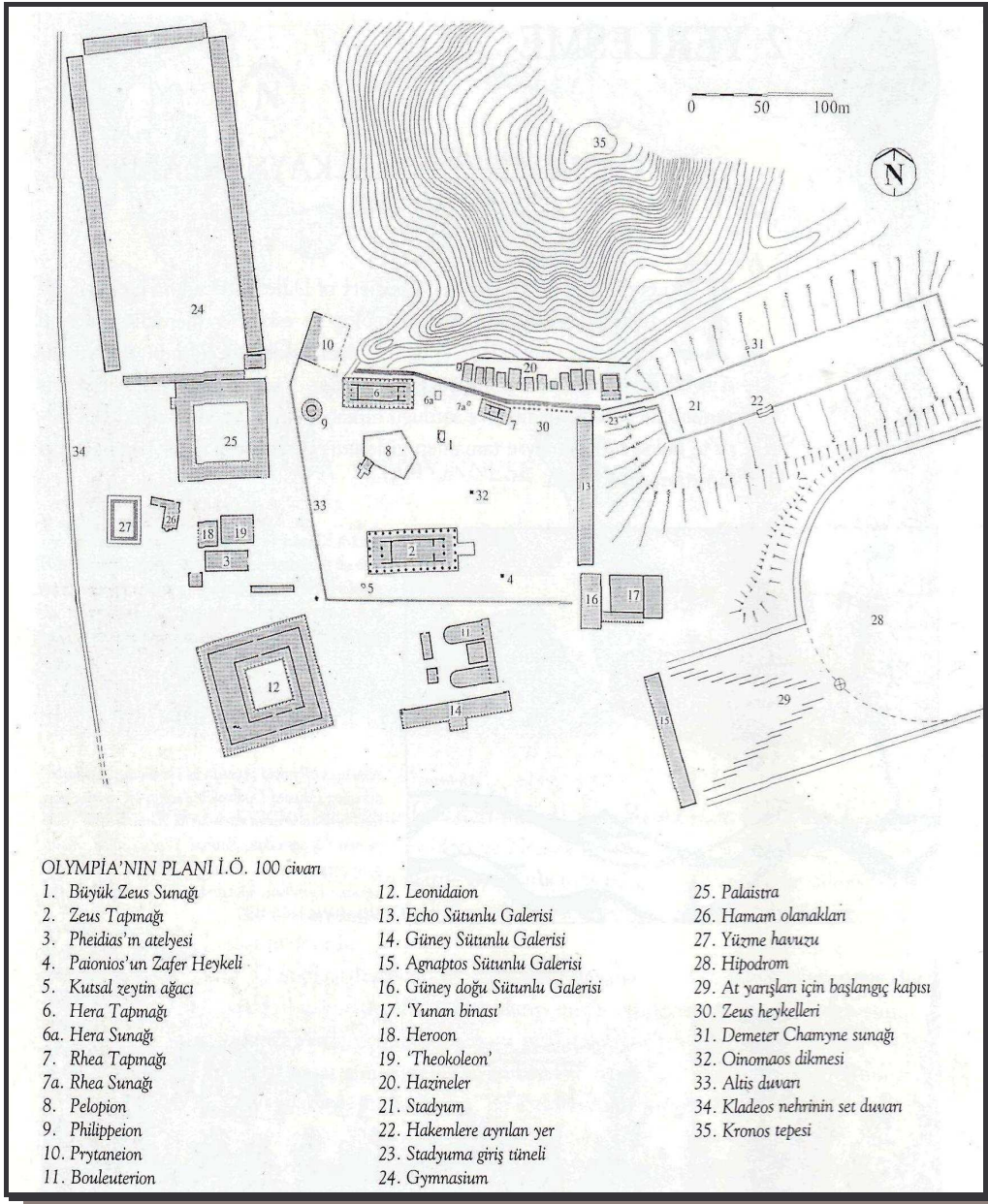
İ.Ö. 350 yılında Altis sınırları dışında yeni ve görkemli bir stadyum daha yapılmıştır. Günümüzdeki stadyum anlayışına daha yakın olan bu stadyumun kilden yapılmış ve ince bir tabaka kumla kaplanarak düzeltilmiş bir pisti bulunmaktadır. Pistin iki ucuna bulunan taş eşikler, yarışların başlangıç ve bitiş noktalarına işaret etmektedir. Resim. 1.'de sunulan ve Olympia'nın genel planı içerisinde gösterilen bu stadyum, dikdörtgen bir koşu pisti ve pistin etrafında izleyicilere ayrılmış yer ile klasik bir Antik Çağ stadyumu görünümündedir. Dönemin kültürel kodları gereği, yarışlar başlı başına bir etkinlik olmanın yanı sıra dini törenlerin de bir

** İngiliz ve Amerikan birim sisteminde bir uzunluk birimidir. 30.48 cm. uzunluktadır.

*** Yunan ve Roma mitolojilerinin en popüler ve en ünlü kahramanlarından. Öyle ki İngilizce'de bulunan ve Türkçe kahraman anlamına gelen 'hero' sözcüğü dahi, Herakles ile ilintilidir (Grimali, 1997: 251; Erhat, 2003: 137).

**** İçinde tapınak ya da tapınakların konumlandığı kutsal alandır. Temenos olarak da adlandırılır (Saltuk, 1997: 21).

parçasıdır. Oyunların dini önemini kısmen de olsa korumak için yarışların pistin doğu ucunda başlayarak pistin batı ucunda bitmesi kuralı vardır. Böylelikle tüm koşucuların Altis'in kalbine doğru koşmaları öngörülmektedir. Pist, taş bloklardan bir sırtla, nehir kıyısından ayrılmakta, surların dışını stadyum boyunca ilerleyen ve bütün gün kızgın güneşte kavrulan seyircilerin serinlemesi için havuzcular oluşturan bir kanal çevrelemektedir. Oturma yeri bulunmamaktadır. Öyle ki bu nedenle stadyum kelimesinin Yunanca ayakta durmak fiilinden geldiği de ileri sürülmektedir (Swaddling, 2000: 24). Stadyumda bulunan ve seyircilerin yarışları kesintisiz görebilmeleri için tasarlanan iki uzun toprak set, diğer Antik Çağ stadyumlarında da kullanılan bir düzendir.

Resim 1: Olympia'nın Genel Görünümü ve Stadyum

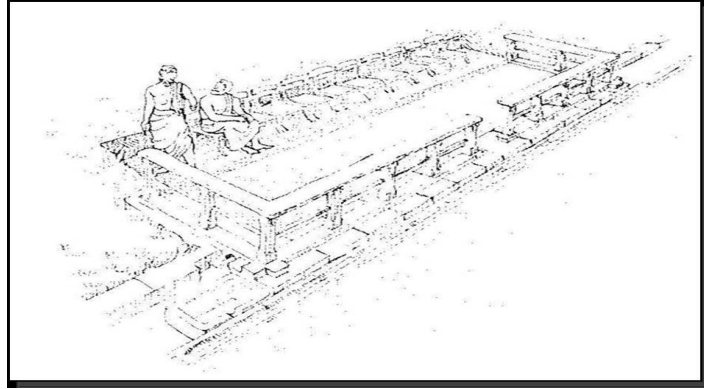
Kaynak: Judith Swaddling; Antik Olimpiyat Oyunları; Çeviren: Burçak Gürün; Homer Kitabevi; İstanbul; 2000; s. 8.

Olympia'nın günümüz stadyumları ile de benzeşen en belirgin noktası, birçok bölümden oluşması ve bütünsel bir bakış açısına göre düzenlenmiş olmasıdır. Bu bağlamda stadyumun yanı sıra kullanımı hakemlerle ve yarışmacılarla sınırlı olan giriş tüneli, sporcuların

antreman yapmalarına olanak veren Gymnasium, dövüş sporları ile atlama karşılaşmalarının gerçekleştirildiği Palaistra, hamam, yüzme havuzu ve hipodrom gibi bölümlerden oluşan Olympia, kapsamlı ve işlevsel bir spor alanıdır. Dolayısıyla Olympia için, 'Antik spor kompleksi' nitelemesini kullanmak yanlış olmayacaktır. Benzer durum, diğer Yunan stadyumları için de geçerlidir. Olympia kadar geniş işlevsellikte olmamakla birlikte, bir Yunan stadyumu; koşu sahası, giriş kapısı ya da kapıları, hakem kürsüleri ve seyirci yerleri gibi bölümlerden oluşmaktadır.

Olympia'nın günümüz stadyumları ile de benzeşen bir diğer önemli özelliği, pistin güney ucunda yer alan ve batı yakasındaki mesafenin üçte biri uzaklıkta bulunan bir platform ile temsil edilen hakem -hellonodikai- kürsüsüdür. Yarışmalarda hakemlik yapanların bitiş -varış- çizgisinde durduklarına ve 'kathedra' olarak adlandırılan kürsünün onursal olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Kathedra, yüzeyi kabartmalarla süslü olan ve üzerinde hakemler için on ya da on iki oturma yeri bulunan bir podyumdur. Hakemlerin oyunlardaki rolleri çok önemlidir. Bu doğrultuda yarışmalarda hakem ve yargıç olarak görev yapmakta, kuralların uygulanması konusunda tam yetkiyle hareket etmektedirler.

Yunan kültüründe hakemlik çok şerefli bir vazifedir. Öyle ki soylu sınıfa geçmenin dahi yolunu açmaktadır. Bu nedenle zamanla uğruna mücadele edilen bir iş hâline gelmiştir. Hakemlerin seçimi, bu hakkı miras yolu ile elde eden soylu ve itibarlı aileler arasından yapılmaktadır. Seçim aşamasının ardından hakemler, tıpkı atletler gibi, uzun bir hazırlık döneminden geçirilerek oyunların işleyişine, yönetimine ve kurallara ilişkin eğitilmektedirler (Alpman, 1972: 102). Hakemlerin giydikleri erguvan renkli cübbeler, başlarına taktıkları defne çelenkleri, stadyumda oturdukları yer ve bu yere atfedilen saygınlık kendilerine verilen önemi sergiler niteliktedir. Hakemlerin ayrıcalıklı konumları, stadyuma girişleri ile de vurgulanmaktadır. Bu bağlamda hakemler stadyuma kullanımı kendileri ve sporcularla sınırlı olan bir giriş tüneli aracılığıyla girmektedirler. Oyunların temel özneleri olan hakemlerin ve oyuncuların stadyuma girişleri, şenliklerin doruk noktasını temsil etmektedir

Resim 2: Olympia'da Hakemlere Ayrılan Kürsü*
Kaynak: Judith Swaddling; age; s. 25.

Olympia'nın diğer Antik stadyumlarda da görülen ve günümüze dek değişmeden gelen diğer bir özelliği, şeref tribünleridir. Arkeolojik kazılarda Antik stadyumlarda bulunan şeref tribünlerinin tümü saptanamamıştır, ancak böyle bir oluşumun varlığı bilinmektedir. Olympia'da, çalışmanın önceki bölümlerinde bahsi geçtiği üzere başlarda hiç oturma yerinin olmadığı bilinmektedir. Zaman içinde doğal -toprak- ve yapay -tahta- oturma yerleri

---

* Hakemlere ayrılan yer ile ilgili bu görüntü, temsili bir görüntüdür. Restorasyon vazo resimlerindeki illüstrasyonlara dayanılarak yapılmıştır. Oturma yerlerinin önündeki alanın, ödül törenleri için kullanıldığı, Hera Tapınağı'nda bulunan altın ve fil dişiden yapılmış masanın çelenkler için buraya getirildiği düşünülmektedir. Temellerinin dışında koltuklardan eser yoktur, ancak tahtadan yapıldıkları ve onların da müsabaka günleri için belirli yerlerden getirildikleri düşünülmektedir. Zaman içinde kathedra, ayrıcalıklı kişiler için şeref tribünlerine dönüştürülmüştür (Saltuk, 1995: 29; Swaddling, 2000: 25).

oluşturulmuştur. Stadyumun güney tarafında resmi görevlilere ait bir platformu bulunmaktadır. Burada 'thakoz' olarak tanımlanan taş bir oturma yeri saptanmıştır. Üstündeki kitabe, bu yerin kime ait olduğunu da bildirmekte ve yerin sahibinin 'proxenos' -bugünkü anlamıyla konsolos- olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda oturma yerlerinin üzerlerine ayrıcalıklı insanların ve resmi görevlilerin isimlerinin yazıldığı, bu yerlerin sadece o kişilerin kullanımına açık olduğunu ifade etmek mümkündür. Söz konusu bölümde bulunan birkaç sıranın ayrıcalıklı insanlara ayrıldığı tespit edilmiş bulunmaktadır (Palaeologos, 1982: 156-160; Saltuk, 1995: 27). Benzer bir durum Anadolu'da bulunan bir stadyum olan Saittai için de geçerlidir. Stadyumun oturma basamaklarında yer alan ve İ.S. 2. yüzyılın ikinci yarısıyla, 3. yüzyıl arasında tarihlenen yazıtlar, stadyumunda yer rezervasyonu yaptıran phylelerin -kabilelerin- isimlerini içermektedir. Daha sonraki devirlerde bu yazıtlar kısmen bozulmuş ve bazıları şahıs isimlerine çevrilmiştir (Saltuk, 1995: 66).

Antik Çağ'da stadyumlar; farklı zamanlarda, farklı yerlerde ve farklı biçimlerde ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda bir diğer ünlü Antik dönem stadyumu, İ.Ö. 46 yılında Julius Caesar'ın başarısını kutlamak için Campus Martius'da düzenlenen üç günlük gösteriler için inşa edilen geçici bir yapıdır. Bunu Augustus döneminde -İ.Ö. 27-İ.S. 14- yapılan geçici stadyum takip etmiştir. Aynı dönemde farklı coğrafyalarda, çeşitli geçici stadyumların inşa edildiği bilinmektedir. Ancak ilk kalıcı stadyum, yine Campus Martius'da inşa edilmiş olan ve İ.S. 86 yılında kullanıma açılan Domitianus Stadyumu'dur. Daha sonraları, özellikle Anadolu'da kalıcı nitelikte pek çok stadyum yapılmış; ancak bunların büyük kısmı günümüze ulaşamamıştır.

Spor müsabakalarına ilginin artması, stadyum algısını değişime uğratmıştır. Böylelikle İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren stadyumlar, abidevi yapılara dönüşmüştür. Daha fazla sayıda seyirci alabilen, seyirciler için oturma yerlerine sahip olan ve dini merkezlere yakın konuşlanan stadyumlar, bu dönemin ürünüdür. Döneme özgü en önemli örneklerden biri, Roma'da bulunan ve yaklaşık 180.000 seyirci kapasitesi olan Circus Maximus'dur. Circus, Antik Roma'da bazı oyunların oynandığı ve araba yarışlarının yapıldığı özel yapılara verilen isimdir. Çevresi tribünlerle çevrili, bir ucu yarım daire biçiminde dikdörtgen bir alan olan Circus'da meydanın ortasında spina denilen, boydan boya uzanan bir set vardır, bu setin üzerinde de heykeller ve benzeri yapıtlar bulunmaktadır (Saltuk, 1997: 48-49). Döneme özgü bir diğer örnek, Roma İmparatorluğu'nun ikonik sembollerinden biri olarak kabul gören ve dünyanın yedi harikası arasında sayılan Colosseum'dur. Colosseum'un 50.000 kişilik kapasiteye sahip olduğu ve buna mukabil yaklaşık yedi dakikada tamamen boşaltılabildiği bilinmektedir. Bu bağlamda tıpkı günümüzdeki gibi Antik Çağ'da da stadyumların, yüksek seyirci kapasiteli yapılar olarak tasarlandıkları, ancak insan güvenliğini de hiçbir zaman göz ardı etmedikleri çıkarımını yapmak mümkündür.

Stadyum yapısal olarak, Antik dönem uygarlıklarına ilişkin önemli bir belirteç olmakla birlikte, kültürden kültüre farklılık da arz etmiştir. Örneğin Yunanlıların daha büyük stadyumlar inşa ettikleri, Romalıların ise arenaları* yeğledikleri bilinmektedir. Benzer şekilde Yunanlılar stadyumları daha çok yarışlar için kullanırken, Romalılar vahşi hayvan dövüşleri ve gladyatör gösterileri için kullanmıştır. Stadyumlar, Roma dönemlerinde -İ.Ö.500'lerde-, Küçük Asya'nın Roma eyaletlerinde pek yaygın olarak kullanılan, özellikle atletizm gösterilerinin yapıldığı alanlar olarak kabul görmektedir. Helen stili oyunlarda vazgeçilemeyen atletik gösteriler, bu yapılarda yürütülen ana olaylardandır (Doğan, 2007: 50). Bu bağlamda Antik dönem stadyumlarının, günümüz stadyumlarından ayrılan ve günümüz stadyumlarıyla benzeşen en önemli yönlerinden biri, kullanım amaçlarıdır. Antik dönem stadyumları, günümüz stadyumlarından farklıdır; çünkü genellikle atletizm ağırlıklı spor etkinlikleri için kullanılmışlardır. Bununla birlikte günümüz stadyumları ile benzeşmektedirler, çünkü gerektiğinde halk oylamaları ve yarışmalar gibi geniş kitlelere yönelik etkinliklere de ev

---

* Antik Roma'da amfi tiyatroların ortasında gösterilerin yapıldığı, zemini kum olan elips biçiminde alan. Antik stadyumların bir ucu kapalı U şeklinde plana sahip olanların da arena kısmı mevcuttur (Saltuk, 1997: 28).

sahipliği yapmışlardır. Günümüz stadyumları da, müzik konserleri başta olmak üzere çeşitli organizasyonlar için kullanılabilmekte ve hatta konsept etkinliklere olanak tanıyacak fonksiyonelliklerde tasarlanmaktadır.

Kültürel farklılıklar; stadyumların adlandırılmalarında, tasarımlarında ve kullanım amaçlarında olduğu kadar bölümlendirilmelerinde de etkilidir. Örneğin Anadolu'da bulunan ve Antik Roma dönemine ait önemli bir kent olan Afrodiasias'ta seyircilerin bulunduğu bölümde bir kraliyet locasının ve hakemler için ayrı oturma alanlarının bulunduğu bilinmektedir (Saltuk, 1999: 61). İ.S. 1. yüzyılda inşa edilen ve günümüzde bir ören yeri olarak varlık gösteren Afrodiasias Stadyumu, Ege Bölgesi'ndeki en eski stadyumlardan biri olmasının yanı sıra dünyanın en önemli antik yapılarından biridir. Yaklaşık 262 metre uzunluğunda ve 59 metre genişliğindedir. Mermerden yapılan seyirci kısmı -cavea-, 30.000 seyirciyi, diğer bir deyişle kent nüfusunun en az iki katını alabilecek büyüklüktedir. Elips plan, tüm seyircilerin etkinlikleri rahat izleyebilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda seyirci kısmı, izleyenlerin görüş alanlarını genişletmek amacıyla hafif kavisli olarak yapılmıştır ve orta bölüm koltuk şeklinde düzenlenerek kentin ileri gelenlerine ayrılmıştır. Yaklaşık 180 metre uzunluğunda olan koşu sahasının her iki ucu, benzerlerinden farklı olarak kapalı ve yarım daire şeklindedir. Oturma sıralarıyla ilgili ilginç bir nokta, kendi devirlerinde dükkan ve depo olarak kullanılmış eğik tonozlar üzerine yapılmış olmalarıdır (<http://www.aphrodisias.info/stadyum>, 18.05.2011). Bu detaylar, stadyumun Antik dünyadan bu yana spor ile iş yaşamının buluşmasına aracılık eden ve ticari yönü her daim var olan bir ortam olduğunu kanıtlamaktadır. Konuya ilişkin bir diğer dikkat çekici örnek, Perge Stadyumu'dur. İ.S.2. yüzyılda inşa edilen stadyumda oturma yerlerinin altında bulunan tonozlu kemerler, oda olarak kullanılmaya elverişli yerler olarak düşünülmüştür. Bunların dükkan ya da atölye olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Söz konusu mekânların özellikle Artemis için yapılan Augusteia Festivali'nde ilgi çektikleri anlaşılmaktadır (Saltuk, 1995: 72).

Tüm bunların yanı sıra İ.Ö. 5. yüzyıldan itibaren atletlerin profesyonelleşmelerine ve kendi kült kimliklerini kazanmaya başlamalarına koşut olarak oyunlar da dini kimliklerinden soyutlanmış ve eğlence odaklı bir niteliğe bürünmüşlerdir. Bu durum, stadyumun da yapısını ve karakterini değiştirmiştir (Yalouris, 1982: 92). Böylelikle stadyum, dini anlamını yitirerek kutsal bölgeye dahil olmaktan çıkmış ve spor tarihine özgü bir kavram olarak varlık göstermeye başlamıştır. Ancak sporun içinde içkin olan dinsel boyuttan kurtulması tarih boyunca mümkün olmamış ve stadyum izleyiciler nezdinde her daim bir mabet olarak kabul görmüştür.

19. ve 20. Yüzyıl Stadyumları: 19. yüzyıl günümüz stadyum anlayışının temellerinin atıldığı, 20. yüzyıl ise bu anlayışın kök saldırdığı dönemdir. Öyle ki bu dönem; stadyumların bir spor mekânı olmaktan çıkarak, kapitalizmin ve gösteri toplumunun* merkezleri hâline dönüşümüne dair ilk kıvılcımları sembolize etmektedir. Antik Çağ mirasını temel alan ve 19. ile 20. yüzyılın dönemselleşmelerine koşutluk arz eden dönem stadyumları, mimari açıdan da önemli bir dönüm noktasını tanımlamaktadır.

Tarihsel süreç incelendiğinde, ilk modern stadyumların açık hava stadyumları şeklinde tasarlandıkları görülebilmektedir. İlerleyen dönemlerde iklimsel nedenler, konfor ihtiyacının artması ve mimari tekniğin gelişmesi gibi nedenlerle kapalı stadyumlar inşa edilmiştir. Geçen zaman zarfında yaşanan teknik ilerlemelerle birlikte stadyumlarda çelik ve plastik kullanılmaya başlanmış ve böylelikle geniş boşluklar örtülebilmektedir. Bu malzemelere ek olarak betonun da kullanılması ile seyirciler için kademelendirmelerin ve terasların yapımı da mümkün olmuştur (Doğan, 2007: 57).

---

* Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılandırılacak olan gösteri toplumu, Guy Debord (1996) tarafından 'La Société du Spectacle' isimli eserinde ilk kez gündeme getirilmiştir. Kavram, modern üretim koşullarının hâkim olduğu toplumların tüm yaşamı devasa bir gösteri biçimi olarak gördükleri savına dayanmaktadır.

19. yüzyıl; insanoğlunun doğaya bütünüyle egemen olma düşlemini, sanayileşme ve teknolojik gelişme çabalarını ifade eden bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde inşa edilen stadyumlar, zamanın ruhuna paralellik arz etmektedir. 19. yüzyıl stadyumlarını karakterize eden ilk stadyum, İspanya'da 1761 yılında boğa güreşleri için inşa edilen ve 12.500 seyirci kapasitesine sahip olan Real Meastranza de Sevilla'dır. Dönem açısından bir ilk olan ve teknik gelişmelerin kullanılması sonucunda yükselen kapasitesi ile dikkat çeken bu stadyum, sporun gösteri toplumuna ilişkin bir edim olarak konumlanmasına aracılık etmiştir.

19. ve 20. yüzyıl stadyumları; Antik dönem stadyumlarını temel almakla birlikte, pek çok açıdan onlardan farklılaşmaktadır. Öyle ki bu stadyumlar; mimari yapıları, işlevsellikleri ve konforları ile öncellerinden ayrılan özelliklere sahiptir. 19. ve 20. yüzyıl stadyumlarının en temel özelliklerinden biri, belirli spor dallarına yönelik olarak tasarlanmaları ve salt o spor dalına hizmet vermeleridir. 19. yüzyılın ayırt edici dönemsel belirteçlerinden biri, iş bölümü ve uzmanlaşmadır. Dolayısıyla bu dönem, stadyumların farklı fonksiyonelliklerde tasarlanmalarına ve kullanım amaçlarına göre ayrılmalarına vesile olmuştur. The Stadium Guide'a göre, futbol amaçlı yapılan ilk stadyum da bu döneme özgüdür (<http://www.stadiumguide.com/victoriaground.htm>, 09.01.2011). 1878 yılında İngiltere'de inşa edilen Victoria Ground Stadyumu, diğer stadyumlardan farklı olarak yalnızca futbol maçlarının gerçekleştirilmesi için inşa edilmiştir (Cooper, 2005; http://www.oldgrounds.co.uk/victoria_ground_stoke.htm; 28.01.2011). Mimari yapısı, bu stadyumun futbol oyununa özgü niteliğini vurgulamaktadır. Boğa güreşleri için inşa edilen stadyumların aksine Victoria Ground Stadyumu, futbol için elverişli dikdörtgen mimariye sahiptir (Durgun, 2007: 42). Öte yandan dünya üzerinde ilk futbol stadyumunun İngiltere'de inşa edilmiş olması, İngiltere'nin dünya üzerinde futbol kurallar setinin yazıldığı ve düzenli futbol liginin ilk kurulduğu ülke olduğu düşünüldüğünde hiç de şaşırtıcı değildir. İngiltere, tam da bu nedenle 'futbolun beşiği' olarak adlandırılmaktadır.

Futbol ve stadyum arasında ilginç bir ilişki vardır. Stadyumun yapısal tasarımı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında; oyun alanının genişliği, farklılığı ve geniş bir ufka sahip olmasının yanı sıra fazla sayıda izleyicinin kabulüne imkân veren mimari yapısı gibi unsurlar futbolun diğer spor dallarından ayrılmasına ve özgün niteliklerine işaret etmektedir (Topkaya ve Tekin, 1998: 7). Doğasından kaynaklanan bu özelliklere ek olarak kendisine yönelik kitlesel ilginin giderek yükselmesi, bir spor dalı olarak görece öneminin artması, toplumsal ve ekonomik etkilerinin dikkat çekici boyutlara erişmesiyle futbol; 19. yüzyıldan itibaren stadyumlarda icra edilen bir oyun hâline gelmiştir. Tüm dünyada geniş kabul görmesi, futbola yatırım yapılması ve sadece futbol amaçlı stadyumların inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur.

• **21. Yüzyıl Stadyumları:** 21. yüzyıl stadyumları, stadyum anlayışının evrildiği noktayı ve çağcıl stadyumları tanımlamaktadır. Bu dönemde stadyum; genel anlamda açık hava sporları, konserler ve çeşitli etkinlikler için kullanılan, odağında etkinliğin gerçekleştirildiği bir meydan bulunan ve söz konusu meydanın seyircilerin ayakta ya da oturarak etkinliği izlemelerine olanak verecek şekilde tasarlanmış bir strüktürle çevreleyen yapı olarak ifade bulunmaktadır. "İleri ve özgün bir düşüncenin ürünü olan bu stadyumlar; geçmişin izlerini taşıyan, çağın yüksek teknolojisini yansıtan, sanatla işlevselliği bir arada ve üst düzeyde kullanan birer yapıttırlar" (Doğan, 2007: 70).

21. yüzyıl stadyumlarının, pek çok ayırt edici özelliği vardır. Dönem stadyumları, öncellerinden farklı olarak, mekânsal genişlikleri ve görkemleri ile dikkat çekmektedir. Mimari üslubun dönemsel göstergeleri, teknolojik gelişmeler ve çağcıl insanın artan beklentileri ile şekillenen bu stadyumlar; güvenlik ve konfor gibi unsurları en üst düzeyde önemsemektedir. Bu bağlamda çağcıl stadyumlar, dikdörtgen şeklinde çim bir saha ve sahanın etrafında yer alan pistlerden oluşmaktadır. Sahanın kenarlarında seyircilerin müsabakaları izleyebilmesi için tribünler bulunmaktadır. Stadyumların gelir kaynağı olarak konumlanmaları nedeniyle tribünler, giderek artan ve kademesel bir üslupta tasarlanmaktadır.

Dönem stadyumların temel karakteristiği, görkem ve ihtişamlarıdır. Bununla birlikte içinde bulunduğumuz dönemde, otuzlu ve kırklı yıllardan kalma anlayış ve algı terk edilmektedir. Böylelikle büyük stadyumlar yerine daha küçük, ortalama 40-50 bin koltuk kapasiteli stadyumlar inşa edilmektedir. Öyle ki UEFA'nın elit stadları arasına girebilmek için, minimum 52 bin kişilik stad şart koşulmaktadır. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan ilki, büyük stadları doldurmanın her zaman mümkün olmamasıdır. Dolmayan stadyumlarda bir yandan ambiyans sorunu gündeme gelirken, diğer yandan bakım ve onarım giderleri çok yüksek meblağlara ulaşmaktadır. Diğer yandan stadlar, artık sadece futbol oyunları için tasarlanmaktadır. Atletizm stadları, futbol stadlarından ayrılmaktadır. Futbol seyircisi ise, sahaya daha yakın olmayı arzu etmektedir (Akşar, 2010 b).

Günümüzde stadyumlar daha çok koltuk kapasitesinden ziyade, koltuk başına daha fazla katma değer yaratabilecek konfor konsepti ile tasarlanmakta ve inşa edilmektedir. Bu bağlamda dönem stadyumlarının bir diğer önemli özelliği, kapitalizm ve gösteri toplumu gibi kavramlarla daha fazla bütünleşerek kâr, eğlence ve müşteri tatmini gibi çağcıl beklentilere daha uyumlu hâle gelmeleridir. Sporcuların metalastığı, sporun eğlence temelli bir gösteriye dönüştüğü, seyircilerin müşteri olarak konumlandıkları yeni dünya düzeninde stadyum bir iş yeri, diğer bir deyişle pazar olarak varlık göstermektedir. Stadyum kavramında yaşanan bu anlam genişlemesi, stadyumların seyircilerin olabildiğince fazla zaman geçirmeleri ve para harcamaları için tasarlanmaları sonucunu doğurmaktadır. Örneğin "Kuzey Amerikan stadları öyle inşa edilmişlerdir ki, hatırı sayılır bir topluluğu içlerinde saatlerce barındırabilmekte; ve böylelikle kulüplerin sahiplerine içecek, sandviç ve başka tüketim nesnelere satışı sayesinde her seyirciden ciddi miktarda para 'tahsil etme' imkânı vermektedirler. Alışverişin önemli bölümü, gerek televizyona gerek radyoya araya reklam fırsatı sunacak şekilde tasarlanmış olan sayısız molada gerçekleşmektedir (Taylor, 1993: 58).

21. yüzyıl stadyumları; sporcu odaları, revir, çalışma ve toplantı odaları, medya odaları, vip* salonlar ve localar, otopark, müze, restoran ve büfeler, farklı dinlere özgü ibadethaneler ile bilet gişeleri gibi pek çok bölümden oluşmaktadır. Bu stadyumlar, hareketli tasarımları ile de dikkat çekmektedir. Öyle ki özel bir çatı sistemine sahip olan yeni stadyumlar, sert hava koşulları düşünülerek oyuncuların, izleyicilerin ve zeminin korunması için kubbe şeklinde, taşınabilir ya da sürgülü çatılarla desteklenmektedir. Hava koşullarına göre üst taraf tamamen kapatılabilmektedir. Hareketli çatı sistemleri, hizmet kalitesi ile konforun artmasını sağlamakta ve spor karşılaşmasını izlemek için stadyuma gelen izleyicilerden daha yüksek ücret talep edilmesine neden olmaktadır. Bu durum, stadyumu kullanan spor kulüpleri için gelir artışı anlamına gelmektedir. Mimari ve teknik gelişmelerin katkısıyla çağcıl dünyada stadyum, önemli bir gelir kaynağı olarak konumlanmaktadır. Kapitalist mantık uyarınca kâr maksimizasyonu esastır. Günümüz stadyumları, futbol müsabakalarının olmadığı günlerde de gelir elde edebilmek ve sistemi canlı tutabilmek amacıyla, futbol müsabakası dışında pek çok etkinliğe de ev sahipliği yapılmaktadır. Dolayısıyla düzenlenen konser gibi kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için, hareketli çatı sistemleri ve kızaklı saha zeminleri bir gerekliliktir.

3. Stadyumun İçindeki Dünya: Semantik Bir İnceleme

Spor, fiziksel hareketlerin homojen kompozisyonundan öte bir olgudur. Ror Wolf'un futbolun içinde bir dolu dünyanın bulunduğuyla ilişkin ifadesini (Horak vd., 1993: 19); tüm spor dallarını kapsayacak şekilde genişleterek, sporun çok boyutlu ve çok katmanlı bir olgu olduğunun altını çizmek mümkündür. Bu bakış açısı uyarınca stadyum da; sporun sadece ifa

---

* Avrupa Futbol Federasyonları Birliği -Union of European Football Associations-, 1954 yılında kurulmuştur ve kendisine bağlı ülke federasyonlarından oluşan yarı federal nitelikte bir futbol kurumudur (<http://www.uefa.com>, 20.07.2011).

* İngilizce 'very important person' kelimesinin baş harflerinden oluşan vip, Türkçe'ye çok önemli kişi olarak çevrilebilmektedir.

edildiği, diğer bir deyişle üretildiği bir mekân değildir; pek çok şeydir. Öyle ki tüm mimari binalar gibi döneme, kültüre ve topluma yönelik izler taşımakla birlikte sporun doğasına ve insana ilişkin kodlarla doludur.

Stadyumun yaşadığı kavramsal değişim ve anlamsal genişleme, spor olgusunun değişiminin yanı sıra insan -tüketici- ihtiyaç ve zevklerinin farklılaşmasına paralellik arz etmektedir. Tarihsel akış içinde stadyumların mimari yapılarının, tasarımlarının, işlevlerinin, ifade ettiklerinin değişmesi; toplumun ve insan kültürünün değişimine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda mimari, tarih, sosyoloji, spor bilimleri ve iletişim gibi disiplinlerin ilgi alanına giren bir olgu olan stadyum; çeşitli okumalara açık bir alandır. Stadyumlarda toplumsal ilişkiler olağanüstü güçlü ifadelerle yüklü ritüellerle teatrelleştirilmektedir. Bu temelde stadyum titiz bir tahlili hak etmektedir (Bromberger; 1993: 42).

3.1. Araştırmanın Amacı

Bir göstergeler dizisi olan spor, her biri ayrı önemde olan pek çok gösterge ve imleyen ile doludur. Spora ilişkin bir alt dizge olan stadyum, simgesel düzlemde mimariden tarihe, sosyolojiden psikolojiye, siyasetten ekonomiye, kültürden iletişime, pazarlamadan reklama geniş bir alanda disiplinler okumaya açıktır. Bu araştırmanın amacı, stadyum kavramını tüm boyutlarıyla mercek altına almak ve stadyum kavramının anlamsal açılımlarını ortaya koyabilmektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında stadyum kavramı, semantik okuma üzerinden incelenmiştir. Araştırmaya veri teşkil eden unsurlar, literatür taraması sonucunda elde edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle yerli ve yabancı spor literatürü taranarak stadyum kavramının sembolik açılımına ilişkin veriler derlenmiştir. Ardından tarama sonucunda elde edilen veriler yorumlanarak benzerlikler, koşutluklar ve izdüşümler bağlamında anlambilim temelli bir derlemeye tabi tutulmuştur.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, verilerin sınıflandırılması ve kategorilendirilmesiyle oluşturulmuştur. Söz konusu bulgular, maddeler hâlinde düzenlenerek açıklanmıştır.

- Spor etkinliklerinin mekânsal dizgelerinden biri olan stadyum, geniş bir bakış açısıyla doğanın, dar bir bakış açısıyla içinde yaşadığımız dünyanın yansımasıdır. Minyatüre bir nitelik taşıyan bu varoluş; Göstergibilim ışığında incelendiğinde Ferdinand de Saussure'ün işaret ettiği gibi 'gösterge', 'gösteren' ve 'gösterilen' olarak ifade bulan üç ögenin varlığıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda Tablo. 1.'de de görülebildiği gibi; gösterge doğa, gösteren stadyum ve gösterilen insan gücünün hâkim olduğu yapay doğa olarak karşılık bulmaktadır.

Tablo 1: Göstergibilimsel Çözümleme Işığında Stadyum

Gösterge	Doğa
Gösteren	Stadyum
Gösterilen	İnsan gücünün hâkim olduğu yapay doğa

Kaynak: Emet Gürel; "Futbol, İletişim ve Pazarlama İlişkisi"; Uluslararası Spor ve Medya Sempozyumu; 2000; s. 73'den özetlenmiştir.

- İster bireysel, ister takım sporu niteliğinde olsun, bir oyun olarak spor; kendisine ayrılan zaman zarfında her an her şeyin olabileceği bir özellik sergilemektedir. Spora heyecan ve gerilim katan bu yönü şans faktörü ile eklemlendiğinde, stadyum, kaderi önceden belirlenenlerin kaderi değiştirebilecekleri noktayı temsil etmektedir. Bu bağlamda stadyum, iyi ile kötünün -etkili oynayan ile etkisiz oynayanın- mücadelesini simgeleyen bir nevi mahşer yeridir. Öyle ki gerçekleştirilen bu mücadele sonunda, o ana dek tutulmuş tüm hesaplar görülmekte ve bir yargıya varılmaktadır. Eğer gerçekten iyi bir oyun sergilenirse, gerçekten sebat edilir ve emek verilirse; değişmez bir yazgı olarak kabul edilen kader, değiştirilebilmekte

ve farklı bir biçimde yeniden yazılabilmektedir. Dolayısıyla stadyum; gündelik yaşamda bir dolu sorunla karşılaşanları teselli eden, avutan, umutlarını ve inançlarını yitirdiklerinde onlara yeniden umut ve inanç aşılayan bir nitelik arz etmektedir.

- Spor -futbol-, estetik duygulanıma dayanan bir süreçtir. Sporun üretildiği yer olan stadyum ise, bir görsellik alanıdır. Gösteriye dönüşen karşılaşmayla, tribünlerdeki coşkulu katılımla, bayraklarla, pankartlarla, konfetilerle, ışık ve medya oyunlarıyla stadyum adeta bir şölen alanına dönüşmektedir. Bu anlamıyla stadyum, teatral bir sahnedir. Oyunun başarıyla oynanabilmesi, oyuncuların rollerini gereğince yerine getirebilmeleri ve izleyicilerin görsel tatmin elde edebilmeleri için özel olarak düzenlenmiş bir alan konumundadır.

Daha spesifik bir yorumla değerlendirildiğinde futbol müsabakaları, oynandığı stadyumdan, karşılamayı izlemeye gelen taraftarlara, maçı oynayan takımdan, teknik direktörlere, güvenlik güçlerine, gazetecilere, evlerinde televizyonları başında maçı izleyen izleyicilere kadar büyük bir kesimi içine alan, adete teatral bir gösteri gibidir. Bu gösteri içinde bahsi geçen herkesin kendince bir rolü vardır. Futbol maçının kendisini ve halkın stadyumdaki işlevini, Geertz'in deyimiyile 'derin oyun' olarak tanımlamak mümkündür (Talimciler, 2010: 108).

- Spor -futbol-, iletişime dayalı etkileşimsel bir süreçtir. Bu bakış açısı uyarınca stadyum, bir iletişim ve etkileşim ortamıdır. Kişilerin karşılıklı anlamlar ve içerikler üretmek paylaşımlarına vesile olmakta, anlama ve ortaklık hissini körüklemekte, duylara hitap etmekte ve sinerji yaratmaktadır. Bağlantı kurmayı ve alımlamayı kolaylaştırarak

- ilişki geistirmelerini ve sürdürmelerini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla spor -futbol-, ilişki kurma amaçlı iletişim için veri; stadyum ise, ortam teşkil etmektedir. Böylelikle farklı toplumsal sınıflardan gelen insanlar üzerinde konuşabilecekleri, düşünsel ve duygusal bir bağ üzerinden ilişki geliştirebilecekleri bir deneyim yaşama fırsatını yakalamaktadır.

- Stadyum, erkek egemen bir alandır. Oyuncular, çalıştırıcılar, teknik direktörler, yöneticiler ve izleyicilerin büyük çoğunluğu erkektir. Tezahürat ve söylem, eril kültür ürünüdür. Öyle ki spor -futbol- medyası ile literatürünün bile erkek yoğun bir alan olduğunu savlamak çok büyük bir yanlış olmayacaktır. Toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında spor, maskülen kimliğin kazanılmasında ve fallik iktidarın inşasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Eril odaklılık, sporun başlangıçtan bu yana pek değişmeyen özelliklerinden biridir. Antik Yunan uygarlığında kadınların Olimpiyat Oyunları'na yarışmacı ve izleyici olarak katılmalarının yasak olduğu bilinmektedir. Özellikle evli kadınlar için söz konusu olan bu yasağın cezası ölümdür (Alpman, 1972: 108-109; Swaddling, 2000: 34). Bu bağlamda tarih boyunca "spor, açık seçik bir kültürel iktidar hiyerarşisi sunacak şekilde erkekliğin kadınlığa karşı inşa edildiği araçlardan biri olmuştur" (Rowe, 1996: 220).

- Spor; çekişme, rekabet, güce yönelik çaba, iş birliği ve takım çalışması olduğu kadar bir kurallar silsilesidir. Bu anlamıyla ussal bir edim olan spor, belirli davranış kodlarından ve uyulması gereken ilkelerden oluşmaktadır. Sosyolojik çözümleme uyarınca ele alındığında spor; bireylere topluma nasıl uyum sağlayacaklarını, hangi rolleri oynayacaklarını ve hangi kuralları izleyecekleri konusunda yol göstermektedir. Bireyler böylelikle yukarıdan kontrol edilen uzmanlar olmayı, uzmanlaşmayı belirli kurallara tabi olarak içinde buldukları toplumun iyiliği için kullanmayı öğrenmektedirler. Bu bakış açısından stadyum; kuralların uygulanması, otorite, ussallık ve adalet kavramlarının hayata geçmesine vesile olan bir mekândır.

- Spor, insanların serbest zaman gereksinimlerini karşılayan önemli bir hareket alanıdır. "Serbest zaman -leisure-; bireyin dış gerçekliğin ona yüklediği rollerden sıyrılıp kendisini özgür olarak tanımlayabildiği ve hissedebildiği, kendisini ve toplumsal gerçekliği eleştirel bir biçimde sorgulayabildiği bir alandır" (Aydoğan, 2000: 15). Bu bakış açısı uyarınca stadyum, toplumsal kabul gören önemli bir serbest zaman alanıdır. Bireyin bedensel ve ruhsal

gelişimini sağlayan bir eylem biçimi olan sporun gerçekleştirilmesi, bireyin sporla buluşması için mekân teşkil etmektedir.

- Stadyum, farklı geçmişlerden gelen, farklı bugünleri yaşayan ve farklı geleceklere giden farklı insanların belirli konularda uzlaşarak hareket edebildikleri bir, belki de tek platformdur. Bu bakış açısı uyarınca stadyum; değişik toplumsal sınıflardan gelen insanların kim oldukları ve neye sahip oldukları sorgusuna muhatap kalmaksızın kendilerini özgürce ifade edebilmelerine olanak veren demokratik bir ortamdır. Bu anlamıyla “statlar, tıpkı kitlesel temsiliyetlerde yaşanmakta olduğu gibi kitlelerin anlam dünyasında geçişkenliği sağlayabilen, Ehrenberg’in deyimiyile ‘demokrasi ütopyasının ete kemiğe büründüğü yerlerdir’, kitlelerin coşkulu ilgisini üzerlerine toplamaları bu nedenledir” (Talimciler, 2000: 29).

Stadyum ve demokrasi ilişkisi, toplumsal boyutta da ele alınabilmekte ve halı saha örneği üzerinden değerlendirilebilmektedir. Türkiye’de hem bir sosyal faaliyet tarzı, hem de bir sektör olarak 1980’lerin ikinci yarısında doğup büyüyen halı saha futbolu; futbol seyircinin televizyonun karşısından kalkarak, sahaya inmesine ve oyunu izlemek yerine bizzat oynamasına vesile olmuştur. Seyircinin sporla ilişkisini canlandıran halı saha, seyircilik-taraftarlık-oyunculuk içselleştirmesini gerçekleştirmiştir. Seyircinin bizzat oynamak istemesi, seyirin bizzat doğuşunda vardır. Öyle ki halı saha imkânsız görüneni mümkün kılmış ve seyirciye bizzat sahaya inme imkânı sunmuştur (Kıvanç, 1993: 388).

Sporun herkesi kapsayan ve demokrasi düzleminde eşitleyen bu yönü, ‘kitle sporu’ kavramına denk düşmektedir. Günümüzde toplumun büyük çoğunluğu sporla ilgilenmekte ve ‘herkes için spor’ anlayışı kabul görmektedir. Bu bakış açısı uyarınca stadyum, kitle sporunu mümkün kılan ve kitle sporunu performans sporu ile ilişkilendirerek toplumu oluşturan tüm kesimlerin spora ilişkin farkındalıklarının gelişmesine vesile olan etkili bir araçtır (Öztürk, 1998: 96-98).

- Stadyum; bir ülkenin dünya ülkeleri arasındaki konumunu belirleyen ve gelişmişlik düzeyini gösteren bir mimardır. Ülkeler sahip oldukları stadyumların ihtişamları, mimarileri ve teknolojik gelişmişlikleri ile medyada yer almakta ve kamuoyunun dikkatini çekmektedirler. Bu vesileyle yaratılan bilinirlik ve olumlu imaj, ülkenin marka değerinin artmasını sağlamaktadır.

Stadyum, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini göstermenin ve marka değerine katkıda bulunmanın yanı sıra Dünya Kupası gibi küresel çaplı etkinliklerde tercih edilirliliğini sağlamaktadır. Öyle ki Dünya Kupası’na aday ülkeler, adaylık kampanyalarını şehirleri, konaklama ve ulaşım alt yapıları ile kültürel özelliklerinin yanı sıra var olan ve inşa etmeyi tasarladıkları stadyumlar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Örneğin 2008 yılında düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası’na ev sahipliği yapan Almanya’nın şampiyona için inşa ettiği stadyumların ihtişamı ve modernliği hâlâ konuşulmakta ve beğeniyle anılmaktadır. Bu bağlamda 2022 yılında düzenlenecek Dünya Kupası’na ev sahipliği yapacak olan ve ilk kez büyük çapta bir uluslararası organizasyon gerçekleştirecek olan Katar’ın yapmayı planladığı stadyumlar, daha şimdiden bir prestij ve gurur kaynağı olarak kabul edilmektedir. Benzer bir durum, 2018 yılında düzenlenecek olan Dünya Kupası’nın ev sahibi Rusya için de geçerlidir. Ülkenin önemli kentlerinden biri olan Nizhny Novgorod’da Volga Nehri’nin kıyısında inşa edilmesi tasarlanan stadyum, övünç kaynağıdır.

Türkiye örneği üzerinden ele alındığında İstanbul Atatürk Olimpiyat Stadı, böylesi bir gurur kaynağıdır. Olimpiyat Oyunları’na adaylık doğrultusunda planlanan ve mimarlığını Michael Macary ile Aymeric Zublena’nın yaptığı stad, dünyanın en büyük ve önemli stadyumları arasında gösterilmektedir (Spampinato, 2004). 1999 yılında yapımına başlanmış ve 2002 yılında tamamlanmıştır. 75.145 kişi kapasiteli olan ve pek çok organizasyona ev sahipliği yapabilecek bir alt yapıya sahip olan stad, UEFA’nın beş yıldızlı stadyumlar listesinde (http://www.ataturkolimpiyatstadi.net, 28.06.2011).

- Spor; ulus onurunun yüceltilmesine, ulus bütünlüğünün sağlanmasına ve ulus sınırlarının korunmasına hizmet eden etkili bir araçtır. Bu bağlamda stadyum, bir ulusun birlikteliğinin mekânsal temsilidir. Stadyumu dolduran ve tek nefes haykıran binlerce insan, bir olmanın ve bir olmaktan gurur duymanın ifadesidir. Stadyum; taraftarların -bazen de fanatiklerin-, savaş karşısında alternatif işlevler sunan ve ayin hâline dönüşmüş bir mücadeleyi izlemek için toplandıkları kutsal bir yerdir. 60.000 ya da daha fazla insanın bir oyun seyretmek amacıyla toplanması pek alışılmış bir şey değildir ve televizyon ile birlikte bu sayı bazen milyonları bulmaktadır. Bu da tüm ülkenin futbol stadyumuna 'dönüşmesi' demektir (Berger, 1993: 120-121).

Stadyum içinde gerçekleştirilen etkinliklerde faaliyet gösteren sporcuların dinamikliği, hızı, kuvveti ve tekniği; ulusun gücüne ve rekabet edebilirliğine yönelik göstergelerdir. Spor, insanın doğaya, diğer insanlara ve toplumlara karşı verdiği savaşın bilinçle oluşturulmuş benzetim modelidir. Diğer bir ifadeyle spor, savaştan öldürücü ve yaralayıcı silahlar çıkarıldıktan sonra geri kalanlardır. Dolayısıyla teknik direktörler ordunun başındaki komutanı, spor takımları orduları, yedek kulübesi ve destek ekibi ise cephe gerisini temsil etmektedir. Bu yönüyle stadyum, var olma mücadelesinin gerçekleştiği bir ortamdır. Gerçekleştirilen mücadele o denli önemlidir ki, bir ulusun onuru ve gelecek kuşakların özgüvenleri dahi bu mücadele ile ilgilidir. Ülkeler arası olası rekabet, gerginlik ve hatta düşmanlık durumları; spor sahalarında gerçekleştirilen mücadelelerin temel itkisi olmaktadır. Spor savaşın ikamesi konumunu elde ederken, kazanmak ya da kaybetmek onur vesilesi olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda Fransa'da düzenlenen 1998 Dünya Kupası kapsamında İran ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleştirilen müsabakada, İran'ın 'büyük şeytan' olarak nitelediği Amerika Birleşik Devletleri'ni, futbol tarihinde bir ilki gerçekleştirerek 1-0 skorla yenmesini sağlayan golü atan Bagheri'nin ülkesinde askerlikten muaf tutulması ilginç bir örnek olarak dikkat çekmektedir (Gökdemir, 1999 : 29).

- Stadyum, bir ülkenin marka değerinin ve imajının yanı sıra söz konusu ülkede geçerli olan rejimin meşruiyetini ve ana politikalarını ortaya koyan bir unsurdur. Spor; insanın doğaya karşı yürüttüğü savaşımın rastlantı sonucu bulunan değil, bilinçli biçimde oluşturulan benzetim modelidir. Çağdaş spor yönetiminin üç ideolojisinden biri olan Para-Militer Örgütlenme İdeolojisi, spor ve beden alıştırmalarının insanları çıkabilecek bir savaşa hazırlamanın en yararlı yöntemi olduğu görüşünü temel almaktadır (Fişek, 1998: 124-125).

"Farklı devlet oluşumları politikasında, özellikle Foucaultvari terimlerle 'bedensel disiplin ve denetime yönelik kurumsal rejimler' diyebileceğimiz fenomen açısından sporun yerleşik ve önemli bir rolü vardır" (Rowe, 1996: 208). Öyle ki Antik uygarlıklar döneminden ulus-devlet modelinin hâkimiyetinde şekillenen günümüz ortamına uzanan bir zaman kesitinde spor, gençleri ıslah etme ve onları sağlıklı, çalışkan, milli duyguları güçlü bireylere dönüştürme hedeflerine yönelik etkin bir teknik olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye örneği üzerinden ele alındığında, Cumhuriyet döneminde spor, toplumun sağlığı ve gelecek nesillerin doğru yetişmesi için etkili bir araç olarak işlev görmüştür. Cumhuriyet yönetimi, Türk gençliğinin müspet bilimlerde ve fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de yükselmesini amaçlamıştır. İktisadi kalkınma ve askeri hazırlık süreçleri için çeşitli fiziki ve fikri kabiliyetleri geliştirmek, gençleri her türlü kötü alışkanlıktan uzak tutmak, ahlâki ve toplumsal normlara tabi kılmak için çalışmalar yürütülmüştür. Bu amaçla başkent Ankara'ya ülkenin en büyük stadyumunu inşa etmek için bir proje yarışması düzenlenmiş ve bu yarışma sonucunda 19 Mayıs Stadyumu 'genç Cumhuriyetin sıhhat mebedei' olarak faaliyete geçmiştir. Stadyumun açılış töreninde konuşan dönemin başbakanı İsmet İnönü, Türkiye'yi idare edenlerin stadyumu en kıymetli mektep gibi her yerde kurmaya çalışacaklarını ve Türkiye'nin istikbalini idare edecek olan genç nesli açık havada açık meydanlarda yetiştireceğini ifade etmiştir. Bu anlamıyla stadyum, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan genç Cumhuriyet'in etik anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilmektedir (Alemdar, 1993: 115-122).

- Marksist bakış açısı uyarınca spor -futbol-, kitlelerin afyonudur. İnsanların ilgilerini günlük kaygılardan uzaklaştırmakta ve onları pasifize etmektedir. Kitlelerin sistemi sorgulama yetisini aksatarak egemen sınıfın otoritesini güçlendirmektedir. “Bu konuyla ilişkin en çarpıcı örnek; António Salazar’ın ‘Portekiz’i kırk yıl süreyle 3 F -fiesta (şölen), fadima (örgütlü din), futbol- ile yönettim’ ifadesidir” (Fişek, 1998: 30). António de Oliveira Salazar Portekiz’i kırk yıl boyunca dikta rejimiyle idare etmiş ve iktidarda kaldığı süre boyunca futbolun kitleleri yönlendirmedeki gücünden yararlanmıştır. Benzer bir söylem General Franco’ya aittir. Francisco Franco’nun ‘Bana yüz elli bin kişilik bir uyku tulumu yapın’ talebi, Bernabéau Stadi’nun yapılması ile realize olmuştur (Fişek, 1998: 30). Madrid’de bulunan ve 1947 yılında tamamlanan stadyum, İspanyol İç Savaşı’nın ardından ülkeyi otuz altı yıl boyunca diktatörlükle yöneten Franco’nun sporu, kitleleri edilgenleştirme aracı olarak gördüğüne ve kullandığına ilişkin bir kanıttır. Bu anlamıyla stadyum, kitleleri aymazlık hâline sokarak sisteme ilişkin gerçekleri görmekten alıkoyan ve egemenlerin otoritesini daim kılan bir uyku tulumudur.

- Stadyum, kitle psikolojisini hayata geçiren bir platformdur. “Kitle; aralarında bir bağ, dayanışma ve organizasyon olmayan ve birbirinden farklılaştırılmamış büyük sosyal kümeleri ya da toplulukları ifade etmektedir” (Bilgin, 2003: 203). Bu anlamıyla kitle, bilinçli kişiliğin silindiği ve kolektif bilinçaltının egemen olduğu bir kalabalıktır. Bireyin kitle içerisindeki değişimi; heyecan ve duyguların büyümesi, aklın ve düşüncenin gerilemesi anlamına gelmektedir (Freud, 1998; Le Bon 2009).

Elias Canetti (1998: 15-16), insanı bilinmeyen dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şeyin olmadığına dikkat çekmektedir. Ona göre insan, bu dokunulma korkusundan yalnızca kitle içinde kurtulabilmektedir. Korkunun karşısına dönüştüğü tek durum budur. Bunun için insan yoğun bir kitleye gereksinim duymaktadır. İnsanlar birbirlerine ne kadar yoğun yaslanırlarsa, birbirlerinden korkmadıklarından o kadar emin olmaktadır. Rahatlama hissi, kitle yoğunluğunun en çok olduğu yerlerde en çarpıcıdır.

- Stadyum, kent kimliğinin bir minyatürüdür. Bu bağlamda stadyum; mimarisinden lokasyonuna, kent takımlarının imajlarından oyun felsefelerine ve seyircilerin seyir tarzlarına dek birçok gösterge üzerinden ait olduğu kenti tanımlayan bir semboldür. Antik dönemden bu yana bir kentte stadyum bulunup bulunmadığı, o kente ilişkin önemli bir veridir. Öyle ki stadyumlar üzerinden çıkarımlar yaparak; bir kentin beden eğitimi ve spora ne denli önem verdiğini, kentin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmişlik düzeyini, siyasal yönelimlerini tespit etmek mümkündür.

- “Stadyum, bir kentin kalbidir. Dolayısıyla kent içinde nasıl bir lokasyonda konuşlandığı oldukça önemlidir. Tarih boyunca stadyumlar, kenti bir arada tutan en önemli değerlerin yakınına inşa edilmişlerdir. Antik dünyada stadyumun büyük boyutlu bir yapı olması, ona bazen surların dışında bazen de içinde, fakat hep şehrin eteklerinde ya da en ucunda yer verilmesini gerektirmiştir. Buna mukabil stadyumlar, her daim kutsal yerlerin yakınlarında bulunmuşlardır. Bu tesisler esasen tanrıların kutsal yakınlığı için kurulmuş olup yine onlar için gerçekleştirilen tören oyunlarına mekânlık etmiş ya da kutsallığın tümü anlamına gelmişlerdir” (Saltuk, 1995: 17). Kentsel plan dahilinde ele alındığında, bu dönemde stadyum kutsal yerlerin yanı sıra agora, gymnasium ve tiyatro ile de ilişkidir. Öyle ki bu mekânlar bir polisi tamamlayan öğelerdir ve bunlara gösterilen önem kamusal yaşama gösterilen önemi ortaya koymaktadır (Wycherley, 1993: 125-156).

Sanayi Devrimi’nin katalizörlüğünde şekillenen bir dönem olan 19. yüzyıla gelindiğinde ise, stadyumların, kentsel yerleşimde farklı bir mantık uyarınca konumlandırıldığı görülebilmektedir. Bu bağlamda 19. yüzyıl stadyumlarının kentte sanayi bölgesine mi, denize mi ya da dini merkeze mi yakın olduğunu bilmek; söz konusu kente ve kentin değerlerine ilişkin önemli bir ipucudur. Tıpkı tüm liman kentlerinde stadyumların denize, sanayi kentlerinde ise sanayi bölgesine ya da demiryolu istasyonlarına yakın olması gibi.

- Spor, kente ilişkin bir etkinliktir. Futbol başta olmak üzere tüm spor dalları ve söz konusu sporların ifa edildiği mekânlar, kentsel yerleşime özgü nitelik taşımaktadırlar. Diğer bir deyişle bir kentin 'yaşayan bir kent' olup olmadığını ve kentsel var oluşa ilişkin dinamizmini, bir stadyuma sahip olmasından ve stadyumun genel özelliklerinden hareket ederek bulgulamak mümkündür.

- Stadyum, kentin ve kent halkının belleğinde iz bırakan temel sembollerdendir. Kent yaşayan bir varlık olarak kabul edildiğinde kent belleği; kentin geçmişi, bugünü ve yarınıdır. Kent sakinlerinin ve kentin bir parçası olan tüm öğelerin oluşturduğu bir bütün olan kent belleği, bir kenti kent yapan en önemli değerlerdendir. Kentleri diğer yerleşim mekânlarından ayıran en önemli özelliklerden biri, yaşanan değişimlere rağmen kendi yapısını muhafaza edebilme özelliği sayesinde gelecek kuşaklarla buluşabilme becerisidir. Kent belleği içerisinde stadyumlar, özellikle Avrupa'da büyük bir yer tutmaktadırlar (Talismenler, 2008 a: 32). Türkiye'de ise kent merkezlerinde yer alan stadyumlar tarihi ve duygusal değerleri tamamen göz ardı edilerek materyalist bir yaklaşım ve liberal bir gözü peklikle yok edilmekte, futbol kentin daha dışına ve ucuz alanlarına taşınmaktadır. Stadyumların anıtsal niteliği; tarihsel yükleminden değil, modern çizgilerinden destek almasına çalışılmaktadır (Talismenler, 2010: 142).

- Tüm dünyada stadyumlar, buldukları kente güzellik ve ihtişam katan mekânlardır. Kent kimliği ve kentle özdeşleşme açısından ele alındığında, anıldıkları kente ilişkin değerler olarak kabul görmektedirler. Tasarımlarının ilginçliğinin ve dikkat çekiciliğinin yanı sıra sahne oldukları başarılar ve ait oldukları spor kulübü, kamuoyu nezdindeki bilinirlikleri yükseltmekte ve içinde yer aldıkları kentin dünya kentleri arasındaki tanınırlığına katkıda bulunarak marka değerinin artmasını sağlamaktadır.

Sporcular ve spor kulüpleri, bir kente kimlik kazandıran stratejik değerlerdendir. Madrid *Real Madrid*, Milano *Milan* veya *Inter*, Manchester ise *Manchester United* demektir (İlgüner ve Asplund, 2011: 93). Bu imgelemin yaratılmasında, stadyumların payı oldukça yüksektir. Stadyumlar, 'görülmesi gereken yerler' sıralamasına dahil olarak kente gelen ziyaretçilerin ilgisine mazhar olmakta ve kent ekonomisinin canlanmasına aracılık etmektedirler. Barcelona'da bulunan 'Camp Nou', Milano'da bulunan 'San Siro', Rio de Janeiro'da bulunan 'Maracana'; hem stadyum kavramına, hem de stadyumların ev sahibi kenti tanımlayan semboller olarak değerlendirilmelerine ilişkin çarpıcı örneklerdir (Spampinato, 2004). Bu bağlamda çağcıl dünyada stadyumların önemli destinasyon alanları arasında kabul edildiklerini ve düzenlenen turistik turlar aracılığıyla ziyaretçi kitleleri çektiklerini ifade etmek mümkündür.

- Stadyum, kentin ve söz konusu kent halkının ideolojik tutumları ile yabancıya bakış açısını gözlemlemeye olanak sağlayan bir platformdur. Taraftar grupları, stadyumlarda sergiledikleri tezahürat, pankart ve bayraklarla sadece ait oldukları kentin ve tuttıkları takımın kültürünün yanı sıra kendi ideolojik duruşlarını da gözler önüne sermektedirler. İtalya'da 'Lazio', 'Livorno' ve 'Roma', Almanya'da 'St. Pauli' gibi takımların da ortaya koyduğu üzere taraftarların tezahüratlarına siyasi söylemler karışmakta, stadyumdaki pankart ve bayrak gibi söylemsel araçların bir kısmı taraftar grupların siyasi düşüncelerini temsil eden lider ve simgelere ayrılmaktadır. Taraftarların siyasi duruşu, kulüplerin renkleri ile de bütünleşmiştir. Bu bağlamda spor medyasına göz atıldığında; 'Liverpool kırmızısı', 'Chelsea mavisi' ve 'Real Madrid beyazı*' gibi nitelermelere rastlamak mümkündür.

Türkiye örneği üzerinden yorumlandığında, Beşiktaş Çarşısı Grubu ilginç bir örnek olarak belirlemektedir. Beşiktaş Spor Kulübü taraftarlarının oluşturduğu bir grup olan Çarşısı, 1982 yılında kurulmuştur. Maçlarda takındıkları tavırlar, açtıkları pankartlar ve dile getirdikleri

---

* İngiliz liman işçilerinin kurduğu ve desteklediği bir spor kulübü olan Liverpool'un rengi olan kırmızı, proleter kesimi; İngiltere'nin önde gelen spor kulüplerinde olan Chelsea'nin rengi olan mavi, aristokrasiyi ve gücü; İspanya'nın önemli spor kulüplerinden biri olan Real Madrid'in rengi olan beyaz ise, Franco rejimini simgelemektedir.

tezahüratlarla diğer taraftarlardan ve taraftar gruplarından ayrılan Çarşı Grubu'nun en belirgin özelliği muhalif görünümü ve söylemidir. Öyle ki grubun logosu bile, anarşizmi simgeleyen çember içinde A -circle-A- harfini barındırmaktadır (<http://www.forzabesiktas.com/dokuman.php?id=11>, 04.07.2011).

- Kültürel ve ideolojik okumalara ek olarak stadyumlar, kent yerlilerinin yabancılara bakışını ortaya koyan mekânlardır. Bu bağlamda kente deplasmana gelen takımlara ve söz konusu takımların taraftarlarına nasıl davranıldığı ya da herhangi bir kente deplasmana gidildiğinde ne gibi bir tutum sergilendiği, kent takımlarında oynayan yabancı futbolculara davranış şekli kente ve kent sakinlerine ilişkin fikir edinmek için önemli bir veridir.

- Stadyum, kentin toplumsal yapısının önemli göstergelerinden biridir. Oyunu izlemek amacıyla stadyuma gelen ve farklı toplumsal sınıflara ait olan sporseverler; stadyuma taraftar kimliği ile gelmelerine rağmen, stadyum içinde oturdukları bölüm, seyir esnasındaki davranışları, tezahüratları, ilgi gösterdikleri oyuncular ve tavırlar, kazanmaya ya da kaybetmeye yönelik tepkileri bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır. Hatta seyircilerin oturdukları yerleri seçmeleriyle kendilerine o grupta kimlikleştirmek istediğinde oldukları düşünülebilmektedir. Zira "stadın belirli bir kesiminde oturmak -elbette istisnalarla-, toplumsal ve yerel aidiyete dayanan bilinçli bir tercihin ifadesidir" (Bromberger, 1993: 44).

Stadyumlarda seyirciler için oluşturan tribünlerde her bölüm; sahip olduğu konfor, yer aldığı tribün bölümünün üstünün kapalı veya açık olması, oyun alanına bakış açısı, oyun alanının hangi tarafında olduğu, oyun alanına uzaklığı ve elbette ki fiyatı gibi özelliklerle farklılık arz etmektedir. Seyirci oyunu izleyeceği koltuğu satın alırken, tüm bu özellikleri dikkate almaktadır. Bilinçli yapılan bu tercih, tercihi yapan seyirci grubu için gösterge niteliğinde olabilmektedir. Örneğin "bir kişinin gol alanlarına yakın yerlerde oturması, onun zenginliğinin, gücünün ya da konumunun bir imleyenidir" (Berger, 1993: 121).

Tüm bu nedenler yüzünden stadyum, küçük ölçekli bir kent planı olarak nitelenebilmektedir. Bir Fransız futbol takımı olan *Olimpik Marsilya -Olympique Marseille-* örneği üzerinden hareket edildiğinde, stadyumların kentsel cemaatin kendini hem bir bütün, hem de ayrımsızlığı ile enine boyuna yansıtabilen ender yerlerden biri olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bu bağlamda yaygın kanaatin aksine, spora tutkun kitleler farklı toplumsal statülerin mesut bir birliktelik içinde eridiği, şekilsiz bir anonim yığın oluşturmamaktadırlar. Hiyerarşik olarak bölünmüş olan tribünlerde -sahayı enlemesine gören tribünler, kale arkası tribünler ve korner gönderini çevreleyen tribünler- topluluk yaşa, mahalleye ve mesleğe, etnik veya bölgesel aidiyete göre bölünmüş bir hâlde oturmaktadır. Her seyirci kategorisi belirli alışkanlıklar -stadyuma vasıl olma biçimi ve zamanlaması: yalnız, aileyle, arkadaş çevresiyle- sergilemekte, çok özgül bir hâl ve tavırla -jestler, ses, kıyafet- arz-ı endâm etmektedir. Stadyum hem spor müsabakasının, hem de toplulukça takdim hayhuyun seyir yeridir (Bromberger 1993: 42).

- Stadyum, toplumsal ilişkileri yansıtan bir simgedir. İster yapıcı, ister yıkıcı olsun tüm toplumsal ilişki kalıplarının izdüşümleri stadyumda mevcuttur. Bu anlamıyla stadyum bir konsensüs yeri olduğu kadar, insanların iddialaşmaları ve çelişki ile çatışmaların bilincine vardıkları bir yerdir. Stadyumda farklı fiyatların ödendiği bölgelerde oturan farklı toplumsal sınıfların, seyir ve tezahürat esnasında aynı coşkuyla ve hep birlikte hareket etmeleri, toplumsal uzlaşmaya ilişkin bir ifade olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte herhangi bir olumsuzluk hâlinde, stadyumdaki dalga* varsıl tabakanın oturduğu bölümde kesildiğinde çatışma hâli gerçekleşmekte ve bu durum farklı sınıflar arasındaki ayrılığı gün yüzüne çıkarmaktadır. Kale arkasındaki taraftarlar, burnu büyük ve ruhsuz saydıkları kapalı tribün izleyicisini yuhaladığında, bu başkalık hâli iyice bilince çıkmaktadır (Bromberger, 1993: 49).

---

* İspanyolca 'Ola' kelimesinin Türkçe karşılığı olan dalga, stadyumdaki topluluğun dalga gibi tüm stadı kaplayan gösterisidir. Bu gösteri kapsamında taraftarlar, sırayla ayağa kalkarak ya da kollarını kaldırarak tüm statta dalgalanma benzeri bir his yaratmaktadırlar.

Stadyum, toplumsal tabakalaşmayı tüm boyutlarıyla yansıtan bir sahadır. Yöneten-yönetilen ikilemi, burada tüm çıplaklığıyla gözler önündedir. Stadyumun bu niteliği, arkaik dönemlerden bu yana değişmeden gelen özelliklerinden biridir. “Stadyumlarda izleyici halk ile yöneten sınıfı birbirinden ayıran, yöneticilerin toplum içerisinde en görünür konuma sahip oldukları yer şeref/protokol tribünleridir. En önemli yerin sahibinin bizatihi devletin ve yönetici sınıfın olduğunu vurgulayan protokol tribünleri, yönetici sınıfın stadyumdaki ev sahibi ve hâkimi olduğunu somutlaştıran bölümlerdir. Stadyum devlet tarafından kulübe devredilse ve hatta kulüp kendi stadyumunu yapmış olsa bile devlet yönetimi, şeref/protokol tribünlerinin denetimini asla devretmemektedir” (Talimciler, 2010: 51).

- Stadyum, çağcıl toplum bireylerinin giderek artan beklentilerine, güvenlik ve konfor arayışlarına ilişkin bir göstergedir. Tarihsel süreç bağlamında ele alındığında, her çağın kendine özgü bir stadyum anlayışına sahip olduğu ve bu algının dönemin kodlarından etkilendiği görülebilmektedir. Bu bağlamda 19. yüzyıl sonrası stadyumlar, güvenlik ve konfor algısının değişimi açısından bir kilometre taşıdır. Bilgi ve bilinç düzeyinin yükselmesi, bireylerin ürün ve hizmetlere yönelik taleplerinin artmasını beraberinde getirmiştir.

Yeni dünya düzeninin yükselen ivmesi ve kapitalist sistemin hâkimiyeti, stadyumların yeni eklentilerle zenginleşmesi ve farklı işlevselliklerle donanması sonucunu doğurmaktadır. Çağcıl stadyumlar, can güvenliğine olabildiğince önem vermektedirler. Öyle ki stadyumun her noktasını görebilen güvenlik kameraları, her seyircinin koltuk ve bilet numarası ile kimliğinin tespit edilebildiği sistemler, spor mekânlarının da gözetim toplumunun hizmetine girmeye başladığına dair işaretlerdir.

Günümüz stadyumlarının bir diğer önemli özelliği, geçmişe kıyasla tavan yapan konfor hissidir. Seyirciler için tasarlanan özel localar; sahaya hâkim şekilde konumlandırılan restoran ve barlar; yüksek statülü izleyicilere ve protokol tribünündeki davetlilere yapılan içki ikramları; ergonomik faktörler düşünülerek ve ideal oturma pozisyonları göz önüne alınarak hazırlanan, alttan ısıtılmalı, kaliteli ve yumuşak malzemelerden üretilen koltuklar bu tezahürün bir yansımasıdır.

- Stadyum, oyunun seyir tarzına etki eden bir belirteçtir. Öyle ki seyircilerin etkinlikleri izleme üslupları, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Örneğin İngiltere’de 1989 yılında yaşanan Hillsborough Faciası* sonrasında, Kuzey Amerikan kamuoyu ve medyası yaşananları anlamakta güçlük çekmiştir. Doksan beş insanın, sadece bir seyir sporu izleyebilmek uğruna ölmüş olmaları, onların gözünde anlaşılabilir bir olaydır. Çünkü seyir sporlarının ya görece küçük bir topluluk tarafından, oturlan yerden ve hava şartlarından asla etkilenmeyen kapalı binalarda -örneğin buz hokeyi- veya yaz aylarında oturma yerleriyle donatılmış beyzbol veya Amerikan futbolu statlarında izlendiği bir kültürde; seyircilerin ayakta durularak karşılaşma izlenen tribünleri tıklım tıklım doldurması, neredeyse tasavvur bile edilemeyecek bir şeydir (Taylor, 1993: 38).

Tarihsel süreç boyunca stadyumlar, tüm izleyicilerin ya da bazı seyircilerin ayakta izleyecekleri şekilde tasarlanmıştır. Zayıf stadyum tasarımı, Hillsborough Faciası gibi büyük kazalara neden olmuştur. Bu nedenle FA Premier Ligi ve FIFA Dünya Kupası, maçlarda tüm seyircilerin oturmasını ve stadyumların tüm seyircilerin oturmasına olanak verecek şekilde -all-seater stadium- tasarlanmasını şart koşmaktadır (http://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/Regulations/uefaorg/Stadium&Security/01/48/48/85/1484885_DOWNLOAD.pdf; 07.04.2011. Türkiye’de ise stadyumların güvenliği;

---

* Hillsborough Faciası, 15 Nisan 1989 tarihinde Liverpool ve Nottingham Forest takımları arasında oynanan maçta, seyirciler arasında yaşanan izdihamda 95 taraftar ezilerek hayatını kaybetmiştir. Futbol tarihindeki en büyük facialardan biridir. Bu olayın yankıları o denli büyük olmuştur ki, futbol sahalarındaki seyirciyi sahadan ayıran demir tellerin bu olaydan sonra kaldırılmasına vesile olmuştur.

mevcut fiziki yapılarının, konfor ve güvenliklerinin çağdaş seviyeye ulaştırılması; FIFA** ve UEFA standart ve kriterlerine göre yapılanmalarını sağlamak Stadyum ve Güvenlik Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır. Türkiye Futbol Federasyonu'na bağlı olarak faaliyet gösteren ve 2005-2006 sezonunda kurulmuş olan bu birim, profesyonel lig müsabakalarına ev sahipliği yapan stadyum ve antrenman tesislerinin TFF, FIFA ve UEFA kriterlerine uygunluğunu sağlamakla yükümlüdür (<http://www.tff.org/default.aspx?pageID=174>, 28.06.2011).

• Ortak payda yaratarak kitlelerin birliktelik hissini güçlendiren ve toplumsal bir kurum olan spor, temel kabul açısından toplumsal bir kurum olan din ile semantik ortaklıklara sahiptir. Bu anlamıyla spor mücadeleleri, topluca gerçekleştirilen ritüeller bütünüdür ve pek çok insan için dine alternatif bir işleve sahiptir. Tablo. 2.'de sunulduğu üzere spor, din ile benzeşen bir mantık örgüsünden ve işlevsellik dizgesinden ibarettir. Öyle ki çağcıl dünyada spor, tarihsel süreç içerisinde dinin yerine getirdiği işlevleri üstlenerek etkinlik seviyesini arttırmaktadır.

Tablo 2: Profesyonel Futbol ve Din Arasındaki Koşutluklar

<u>Profesyonel Futbol</u>	<u>Din</u>
Büyük yıldızlar	Azizler
Pazar oyunu	Pazar ayini
Bilet	Kilisede toplanan para
Büyük kaynaştırıcı	Kiliselerin evrensel birleşme hareketi
Karmaşık oyunlar	Dinbilim (Teoloji)
Altın Kupa'ya giden yolda oyuncular	Kutsal Kase'yi araştıran şövalyeler
Çalıştırıcılar	Ruhban sınıfı
Stadyum	Kilise
Hayranlar	Cemaat

Kaynak: Arthur Asa Berger (1993). Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri. Çevirenler: Murat Barkan vd.. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Yayınları No: 91: 127.

Spor ve din arasındaki koşutluklardan hareketle stadyum, dinsel örüntü benzeri deneyim ve ilişkileri hayata geçiren bir mekân olarak karşılık bulmaktadır. Bu bakış açısı uyarınca stadyum, gerçekleştirilen ayin ve ritüel odaklı eylemler üzerinden kitlelerin etkileşimini ve evrensel düzlemde birleşmelerini mümkün kılmaktadır.

• Spor; birçok önemli gösterge ve imleyen barındırır da, özünde eğlence niyeti güden bir oyundur. İzleyicilerin ana amacı; bu keyifli oyunu izlemek, onun heyecanına kendilerini kaptırmak ve hoş vakit geçirmektir. Nitekim futbol örneği üzerinden yorumlandığında, futbolun günümüzdekine benzer nitelikte, kurallı ve düzenli bir şekilde ilk oynanmaya başladığı 18. yüzyılda, oyunu icra eden oyuncuların da tıpkı izleyiciler gibi oyuna gönüllü olarak katıldıkları bilinmektedir. Bu dönemlerde kulüplerin oyunculara emekleri, sahalara da kullanım bedeli karşılığında ücret ödemesi söz konusu değildir. Kulüpler ise, futbol oynamak için bir araya gelen gençlerin oluşturduğu topluluklardan başka bir şey değildir.

Sporun doğasında var olan yarışma güdüsünün, başarı hırsının ve taraftarlık psikolojisinin oyun vurgusuna baskın gelmesiyle futbol, 1885 yılından itibaren profesyonelleşmeye başlamıştır. Temsil edilen semti, şehri, meslek grubunu ya da kiliseyi girilen oyunda daha başarılı kılmak için birkaç üstün yetenekli oyuncunun maaş karşılığında çalıştırılması ile başlayan süreç; seyircilerin müsabakaları izlemek için ücret ödemesi, oyuncuların belirli çalışma süreleri uyarınca sözleşme imzalamaları ve iş adamlarının spor kulüplerinde yöneticilik yapmaya başlamaları sonucunu doğurmuştur. Böylelikle futbolun ekonomik temelleri atılmış ve futbol bir meslek olarak kabul görmeye başlamıştır.

** Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği -Fédération Internationale de Football Association-, 1904 yılında kurulmuştur ve futbolun dünya çapındaki en üst düzey yönetim organıdır (<http://www.fifa.com>, 21.07.2011).

Amatör ruhun yitirilmesinin ardından spor, ticari amaçla üretilen ve pazarlama iletişimi ilkelerine uygun olarak pazarlanan bir ürün/hizmet olarak belirmektedir. İlgisine mazhar olduğu kitlenin giderek büyümesi ve kitlesel tüketime konu olması ile kapitalist dünyanın en önemli göstergesi hâlini almıştır. Öyle ki bu gösteri kendini hem toplum olarak, hem toplumun bir parçası olarak ve hem de bir birleştirme aracı olarak sunmaktadır (Debord, 1996: 36). Bir gösteri olarak futbol, eğlendirmekten fazlasını yapmaktadır. Bu bağlamda futbolun açık işlevi eğlendirmek ise; örtük işlevi de sosyalizasyon sürecini işler kılmak, çağcıl dünyaya özgü modeller sunmak, söz konusu modellerin benimsenmesi için aracılık yapmak ve çağcıl dünyaya uyumu kolaylaştırmaktır.

Tablo. 3. Sporda Yer Alan İmgeler ve Kapitalist Sistemdeki Karşılıkları

Spor		Gösteri
Sporcu		Meta
Stadyum		İş yeri/Pazar
Seyirci		Müşteri

Bir gösteri olarak spor, kapitalizme koşul olarak gelişmesinin yanı sıra kapitalizmin yeniden yapılanmasına hizmet etmekte ve kapitalist sistemin dönemsel gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Tablo. 3.'te sporda yer alan imgeler ile kapitalizm arasındaki koşutluklar, diğer bir ifadeyle söz konusu imgelerin dönüşen ve kapitalist var oluşla uyumlaşan yönleri sunulmuştur. Bu bağlamda çağcıl düzende spor gösteri, sporcu meta, stadyum iş yeri/pazar, seyirci ise müşteri olarak ifade bulmakta ve bu durum radikal bir dönüşüme işaret etmektedir.

- Spor kulüpleri açısından değerlendirildiğinde stadyum, önemli bir gelir kaynağı olarak konumlanmaktadır. Sporun -futbolun- endüstriyel bir karaktere bürünmesi ve yüksek getirili bir ekonomiye dönüşmesi, tüm gözlerin futbolun üretim yerleri olan stadyumlara çevrilmesine neden olmuştur. Futbolun endüstriyel dönüşüm süreci içinde stadyumlar, 365 gün yaşayan ve futbol dışı etkinlikler dahil olmak üzere önemli parasal gelir yaratan yapılara evrilmiştir. Futbol taraftarının da tüketici taraftara dönüşmesi, kulüplerin stadyumların koltuk başına katma değerini arttıracak yeni konfor yapılanmasına gitmelerine neden olmuştur. Böylelikle futbolun parasal gelirleri içinde önemli bir yer tutacak olan maç günü gelirleri kalemi de, toplam gelir içindeki payını hızlıca arttırmaya başlamıştır. Her ne kadar bu pay artsa da, koltuk kapasitesinin sabit olması kulüpleri bu konularda daha da yaratıcı olmaya zorlamıştır. Futbol kulüpleri, bu anlamda stadyumları daha işlevli ve parasal getiriyi arttıracak şekilde tasarımılamaya başlamışlardır (Akşar 2010 b).

- Stadyum, spor kulüplerinin ve spor sektörünün yanı sıra çevreye de olumlu yansımaları olan ekonomik bir birimdir. Büyük ve önemli spor -futbol- organizasyonları için inşa edilen stadyumlar, neden oldukları dışsallıklar ile çevrelerine ekonomik katma değer sunmaktadırlar. Kamuoyunun ilgisini çekecek ve gündem yaratacak stadyumların inşası büyük bütçeler gerektirmekle birlikte istihdam, kentleşme, altyapı ve ulaşım gibi alanlarda gelişme sağlamakta ve yatırımları tetiklemektedir. Bu anlamıyla stadyumlar, olumlu dışsallık yaratarak genel çevrelerine ve faaliyet alanlarına katkıda bulunan, ekonomileri ile ciddi etkilere vesile olan olgulardır.

- Spor pazarlamasıyla bağlantılı olarak ele alındığında stadyum, reklamveren firmaların ürün ya da hizmetleri ile ilgili ikna edici nitelikli bilgileri tüketici kitleye iletebilmeleri için elverişli ve etkili bir ortamdır. Stadyumlara verilen reklamlar; marka bilinci yaratma, ürün/hizmet satışına katkıda bulunma, spor kulüplerinin gelirlerini artırma ve sporu destekleme amaçlarına hizmet etmektedir. Stadyum reklamları, sporun kitlesel bir etkinlik olmasından hareketle; stadyumu dolduran ve etkinliği medya aracılığıyla takip eden milyonlarca kişiye aynı anda ulaşma imkânı vermeleri, medyada yer alma oranları ve medyada

tekrar tekrar sunulabilirliklerine koşut olarak tekrar tekrar izlenebilirlikleri ile yüksek görünürlüğe ve etkinliğe sahiptir. Stadyum reklamları ile stadyumda bulunan izleyicilere bizzat etkinlik esnasında ya da naklen maç yayınlarında, maç özetlerinin ve haberlerinin verildiği günlük spor bültenlerinde, geniş maç özetlerinin verildiği spor programlarında, maç analiz ve yorumlarının yapıldığı hafta içi ve hafta sonu yayınlanan spor programlarında, haber bültenlerinde ulaşılabilmektedir.

Sporunun kitleliliğinden beslenmesinin ve zaman-mekân kısıtını avantaja çevirebilmesinin yanı sıra biçimsel çeşitliliği de stadyum reklamlarının etkinlik düzeyini arttırmaktadır. Öyle ki sporcu formalarının kol ve göğüsleri ile stadyumun ve oyun sahasının çeşitli yerlerine reklam alınabilmektedir. Bu bağlamda saha kenarları, kale arkaları, korner köşeleri ile skor panolarına ve sahanın ortasına sabit, döner-rulopan sistemli ya da dijital reklamlar alınabilmektedir. Stadyum, advergaming* uygulamaları kapsamında Pro Evolution Soccer, No More Heroes, Pokemon Stadium gibi futbol temalı birçok oyunda reklam mecrası olarak da kullanılmaktadır. Böylelikle futbolsever ve oyunsever kitlenin stadyum üzerinden deneyimsel bir ilişki yaşamaları mümkün olmaktadır.

Stadyumun spor pazarlaması ile ilişkisi, salt reklamlarla ve advergaming uygulamalarıyla sınırlı değildir. Kitlelerin gözünde taşıdığı sembolik değer nedeniyle kült bir nitelik kazanan stadyum, merchandising uygulamaları için etkili bir açılım sunmaktadır. Böylelikle stadyum; spor etkinliklerini izlemek için haftanın belirli günlerinde ziyaret edilen bir mekân olmaktan çıkarak gündelik yaşamın içine girmekte, yoğun paylaşım hissi yaratarak takipçileri ile olan duygusal bağını kuvvetlendirmektedir. Türkiye ve 'Üç Büyükler**' örneği üzerinden ele alındığında; Galatasaray Spor Kulübü'nün Ali Sami Yen Stadyumu'nun büyük ve küçük boy maketlerini, açık ve kapalı tribün koltuklarının benzerlerini, üzerinde stadyum görselinin bulunduğu sırt ve spor çantaları ile duvar saatlerini ([http://www.gsstore.org/urun/Listele.asp?bolumID=139, 27.06.2011](http://www.gsstore.org/urun>Listele.asp?bolumID=139, 27.06.2011)); Fenerbahçe Spor Kulübü'nün, üzerinde Şükrü Saraçoğlu Stadyumu'nun görselinin bulunduğu anahtarlık, kupa, şal, ayna ve kartvizitlikleri (<http://magaza.fenerium.com.tr/catinfo.asp?cid=&catadi=Kategoriler&src=stad, 27.06.2011>); Beşiktaş Spor Kulübü'nün ise üzerinde İnönü Stadı'nın 3D görüntüsü bulunan tişört ve sweatshirtleri (<http://www.kartalyuvasi.com.tr/catinfo.asp?src=stad, 27.06.2011>) kendilerine ait resmi online alışveriş siteleri üzerinden satışa sunduğu görülebilmektedir.

Sonuç

Stadyum, spor müsabakalarının gerçekleştirildiği ve izleyiciler tarafından izlendiği mekândır. Bu anlamıyla sporun üretildiği ve tüketime sunulduğu yerdir. Antik uygarlıklar döneminden bu yana var olan stadyum, spor yönetimi ve pazarlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Estetik, teknik ve fiziki bir süreç olan sporun eyleme dönüştürülmesine aracılık eden ve spora anlam kazandıran niteliği ile dikkat çeken stadyum; döneme, insana, kültüre ve topluma yönelik önemli bir belirteçtir. Öyle ki toplumsal değişim sürecine ve spor kavramının evrimine koşut olarak stadyum algısı farklılaşmakta ve anlam genişlemesine uğramaktadır.

Birçok disiplinin ilgi alanına giren ve disiplinlerarası bir nitelik arz eden, tarihsel sürekliliğinin yanı sıra değişen ve dönüşen bir karakteristiğe sahip olan stadyum kavramını semantik bir yaklaşımla ele alarak incelemek mümkündür. Böylesi bir yaklaşım, stadyumun içerdiği bir dolu motifi görünür kılmak ve stadyum kavramının çok boyutluluğuna ilişkin bir tanıt ortaya koymak açısından önemlidir. Bu bağlamda stadyum, içinde bulunduğumuz dünyanın bir yansımasıdır. İnsan gücünün hâkim olduğu yapay doğa gösterileni ile ifade bulmakta, bir görsellik alanı ve teatral bir sahne olarak karşılık bulmaktadır. Bir iletişim ve etkileşim ortamıdır. Kaderin umutla buluştuğu noktayı, verilen mücadelenin ardından iyi -

* Çeşitli markalara ait görsel unsurların ve pazarlama iletişimi mesajlarının video ve bilgisayar oyunlarına yerleştirilmesi anlamına gelmektedir (Gürel ve Bakır, 2007).

** Türk spor kamuoyunda Galatasaray Spor Kulübü, Fenerbahçe Spor Kulübü ve Beşiktaş Spor Kulübü için kullanılan nitelemedir.

kazanan- ile kötünün -kaybedenin- belirlendiği anı simgelemektedir. Toplumsal cinsiyet açısından analiz edildiğinde, erkek egemen dünyaya ilişkin bir semboldür. Maskülen kimliğin kazanılmasında ve inşasında etkili bir rol üstlenmektedir. Toplumbilimsel bakış açısıyla; etkili bir serbest zaman alanıdır, farklı toplumsal sınıflardan gelen insanlar için bir ifade ve uzlaşma platformudur. Kuralların, otoritenin, ussallığın ve adaletin uygulanmasına aracılık etmektedir. Siyaset bilimi perspektifinden ele alındığında; bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren, dünya kamuoyu nezdindeki imajına ve marka değerine katkıda bulunan, ulus bütünlüğüne hizmet eden, ülkede hüküm süren sisteme ilişkin ipuçları barındıran bir çözümleme aracıdır. Marksist bakış açısıyla yorumlandığında, insanların ilgilerini günlük kaygılardan uzaklaştırmakta ve onları pasifize etmektedir. Bireyi silikleştirerek kitleyi etkinleştirmekte ve kitle psikolojisini hayata geçirmektedir. Kentbilim merceğinden incelendiğinde, kent kimliğine ilişkin bir tezahürdür. Kent belleğine ilişkin veri teşkil ederek kent kimliğinin devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla stadyum üzerinden kente ilişkin değerlendirmeler yapmak, kentin toplumsal yapısını analiz etmek, toplumsal ilişkiler ağına ve toplumsal değişim sürecine ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Ekonomi bilimi açısından değerlendirildiğinde, spor kulüpleri için önemli bir gelir kaynağıdır. Spor sektörüne ve çevreye olumlu ekonomik yansımaları vardır. Spor pazarlaması kapsamında ise, ürün ve hizmetlerle ilgili ikna edici mesajların tüketici kitleye iletilmesini olanaklı kılan etkili bir ortamdır.

Tüm bu bulgulardan hareketle stadyum, geniş bir disiplinler çerçevesinde okumaya tabi tutulabilmekte ve içinde barındırdığı bir dolu dünyanın içinde yaşadığımız dünyaya koşut kabulleri açısından işlevsel bir rol üstlenmektedir. Tarihsel süreklilik temelinde yorumlandığında stadyumun hem değişen, hem de öz itibarıyla değişmeden kalan pek çok özellik ile donanmış olduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda stadyum, tarihin hiçbir döneminde toplumsal yaşamın uzağına düşmemiş ve kitlelerle olan bağı kopmamıştır. Din, siyaset ve ticaret ile her daim ilişki içinde olmuştur. Antik dönemden bu yana ait olduğu kente ve ülkeye, artı değer kazandırmıştır. Toplumsal tabakalaşma açısından da, başlangıçtan bu yana önemli ipuçları içermektedir. Sporcular, arkaik kültürlerden günümüze dek kazandıkları başarılar ile mitleştirilmiş, büyük saygı görmüş ve sempati kazanmışlardır. Öyle ki stadyumun mimari planında dikkat çeken detaylar -giriş tünelleri, tüm gözlerin oyunda olmasını sağlayan sphenone tasarım, ödül kürsüsü vb.- dahi; oyunun ana öznelere olan sporculara dikkat çekmek ve onları diğerlerinden ayırmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu paralelde oyunun kural koyucuları olan yöneticiler ve hakemler de, üstlendikleri role koşut bir önemle konuşlanmışlardır. Oyunların var olma nedenleri olan izleyiciler ise, stadyumda toplumsal konumlarına uygun bir şekilde varlık göstermişlerdir. Şeref/protokol tribünleri, ayrıcalıklı sınıfın toplumdaki yerini vurgu niteliğindedir. Dolayısıyla stadyum toplumsal değişime koşut olarak hem değişmekte, hem de temel mantığı ve özü itibarıyla değişmeksizin tarih boyunca yolculuğuna devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Alper (2009). Spor Yapıları: Olimpiyat Stadyumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- AKŞAR, Tuğrul (2010 a). *Futbolun Ekonomi Politikası*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- AKŞAR, Tuğrul (2010 b). "Futbol Ekonomisi ve Stadyumlar", *Dünya Gazetesi*, 27.09.2010.
- ALEMDAR, Korkmaz (1993). "Yeni Zamanların Sihat ve Kuvvet Mebdei Olarak Stadyum", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 115 -123
- ALPMAN, Cemal(1972). *Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- AYDOĞAN, Filiz (2000). *Medya ve Serbest Zaman*, İstanbul: Om Yayınevi.
- BALE, John (1993). "Futbol Stadı Korku Bölgesi mi?", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 83-95.
- BERGER, Arthur Asa (1993). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, Çevirenler: Murat Barkan vd., Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Yayınları No: 91.
- BİLGİN, Nuri (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü - Kavramlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- BONİFACE, Pascal (2007). *Futbol ve Küreselleşme*, Çeviren: İsmail Yerguz. İstanbul: NTV Yayınları.
- BROOMBERGER, Christian (1993). "Stadyumdaki Kent", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 41-56.

- CANETTİ, Elias (1998). *Kitle ve İktidar*, Çeviren: Gülşat Aygen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COOPER, Gareth (2005). "The Story of Victoria Ground". The Oatcake. <http://web.archive.org/web/20070508191208/http://stokecity.rivals.net/default.asp?sid=944&p=2&stid=8382833>. 06.09.2005.
- ÇİFTÇİ, Çiğdem (1999). "Türkiye'de Büyükşehir Statüsündeki Bazı Kentlerde Sosyal Donatım Alanlarının Durumu ve Planlama ile İlişkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- DEBORD, Guy (1996). *Gösteri Toplumu*, Çevirenler: Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DOĞAN, Cem (2007). "Türkiye Stadyumları Oturma Elemanı Tasarımında Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi", Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı.
- DOUSKOU, Iris (Editor) (1982). *The Olympic Games in Ancient Games*, Athens: Ekdotike Athenan.
- DURGUN, Doğan (2007). "Türkiye'de Sporun Gelişimi ve Değişen Kullanıcı Gereksinimlerini Karşılıklı Yönde Modern Stadyum Yapılarının Temel Planlama Özellikleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- ERHAT, Azra (2003). *Mitoloji Sözlüğü*, 12. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERİÇ, Murat (2002). *Yapı Fiziği ve Malzemesi*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- FİŞEK, Kurthan (1998). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara: Bağırhan Yayımevi.
- FREUD, Sigmund (1998). *Kitle Psikolojisi*, Çeviren: Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi.
- GAFFNEY Chris (2009). "Stadiums and Society in Twenty-First Century Buenos Aires", *Soccer & Society*, Vol: 10: 160-182.
- GÖKDEMİR, Oktay (1999). "Bir Politik Söylem Aracı Olarak Futbol", *Düşünen Siyaset*, İstanbul: Esin Yayıncılık: 28-32.
- GRIMAL, Pierre (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- GÜREL, Emet (2000). "Futbol, İletişim ve Pazarlama İlişkisi", *Uluslararası Spor ve Medya Sempozyumu*, 73.
- GÜREL, Emet ve Bakır, Uğur (2007). "Advergaming: Önüm, Arkam, Sağım, Solum Reklam", *Pi - Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Yıl: 6. Sayı: 21. Yaz 2007 (2007/03): 52-65.
- İLGÜNER, Muhterem ve Asplund, Christer (2011). *Marka Şehir*, İstanbul: Marketing Yayınları.
- KIVANÇ, Ümit (1993). "Halı Saha: Seyircinin Sahaya İnişi", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 385-400.
- KORKMAZ, Zahide (2007). "Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nu (Ankara Milli Stadı'nı) Okumak: Erken Cumhuriyet Döneminde Mekân, Toplumsal Yaşantı ve İdeoloji İlişkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı. Ankara.
- LE BON, Gustav (2009). *Kitleler Psikolojisi*, Çeviren: Hasan İlhan. Ankara: Alter Yayımevi.
- MASON, Tony (1993). "The Blues and the Reds (Maviler ve Kırmızılar)", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 275- 297.
- PALEOLOGOS, K. (1982). "The Events", *The Olympic Games in Ancient Greece*. Editor: Iris Douskou, Athens: Ekdotike Athenan: 155-176.
- ROWE, David (1996). *Popüler Kültürler - Rock ve Sporda Haz Politikası*, Çeviren: Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SALTUK, Secda (1995). *Antik Stadyumlar*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- SALTUK, Secda (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*, 3. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- SPAMPINATO, Angelo (2004). *Stadi del Mondo*, Italy: Tectum.
- SWADDLING, Judith (2000). *Antik Olimpiyat Oyunları*, Çeviren: Burçak Gürün, İstanbul: Homer Kitabevi.
- ŞAHİN, H. Murat (2005). *Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (1999). "Oyun İçinde Oyun", *Düşünen Siyaset*, İstanbul: Esin Yayıncılık: 16 -23.
- ÖZTÜRK, Füsun (1998). *Toplumal Boyutlarıyla Spor*, Ankara: Bağırhan Yayımevi.
- TALİMCİLER, Ahmet (2000). "Derin Oyun: Futbol", *Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı: 4: 29-31.
- TALİMCİLER, Ahmet (2008 a). "İzmir Alsancak-İstanbul İnönü Stadyumları ve Kent Belleği İlişkisi", *Batı Söz Dergisi*, Sayı: 5: 32.
- TALİMCİLER, Ahmet (2008 b). "Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol", *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı 26: 89-114.
- TALİMCİLER, Ahmet (2010). *Sporun Sosyolojisi ve Sosyolojinin Sporunu*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- TAYLOR, Ian (1993). "Hillsborough, 15 Nisan 1989", *Futbol ve Kültürü*, Derleyenler: Roman Horak - Wolfgang Reiter - Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 57-73.
- TOPKAYA, İsmail ve Tekin, Tevfik Ata (1998). *Futbol - Genel Kuramsal Bir Bakış ve Futbol Eğitim Öğretimi*, İzmir: Üniversiteler Ofset.
- TÜZER, Abdülhatif (1999). "İnsan, Spor ve Din", *Düşünen Siyaset*, İstanbul: Esin Yayıncılık: 126 -130.
- WYCHERLEY, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çeviren: Nur Nirven ve Nezhil Başgelen, 3. Baskı. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- YALOURIS, N. (1982). "The Sanctuary of Olympia", *The Olympic Games in Ancient Greece*, Editor: Iris Douskou. Athens: Ekdotike Athenan: 88-104.
- ZEKİOĞLU, Aylin ve Candan, Nurullah (2002). "Anadolu'daki Antik Stadyumlar", *7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi*, Antalya, 237.
- (2011). "Arena". <http://www.arkitera.com/g161-spor-tesisleri.html?year=&aID=2857&o=2856>. 25.01.2011.
- (2011). "Stadyum". <http://www.arkitera.com/g161-spor-tesisleri.html?year=&aID=2859&o=2856>. 25.01.2011.
- (2011). "Victoria Ground". <http://www.stadiumguide.com/victoriaground.htm>. 09.01.2011.
- (2011). "Victoria Ground, Stoke". http://www.oldgrounds.co.uk/victoria_ground_stoke.htm. 28.01.2011.
- <http://magaza.fenerium.com.tr/catinfo.asp?cid=&catadi=Kategoriler&src=stad>. 27.06.2011.

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=290661>. 11.10.2010.
<http://www.aphrodisias.info/stadyum/>. 18.05.2011.
<http://www.ataturkolimpiyatstadi.net/>. 28.06.2011.
<http://www.etymonline.com/index.php?search=stadium&searchmode=none>. 26.12.2010.
<http://www.fifa.com>. 21.07.2011.
<http://www.forzabesiktas.com/dokuman.php?id=11>. 04.07.2011.
<http://www.gsstore.org/urunListele.asp?bolumID=139>. 27.06.2011.
<http://www.kartalyuvasi.com.tr/catinfo.asp?src=stad>. 27.06.2011.
<http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=stadyum&kategori=terim&hng=md>. 11.10.2010.
<http://www.tff.org/default.aspx?pageID=174>. 28.06.2011.
<http://www.uefa.com>. 20.07.2011.
http://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/Regulations/uefaorg/Stadium&Security/01/48/48/85/1484885_DOWNLOAD.pdf. 07.04.2011.
<http://www.worldstadiums.com>. 28.06.2011.